

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: **ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0518-ме
спеціальності 051 «Економіка»
освітньої програми «Міжнародна економіка»
спеціалізації «Міжнародний бізнес»

Сущенко М.О.

Керівник: доц., к.е.н. Колобердянко І.І.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент: проф., д.е.н. Бабміндра Д.І.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2020 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітня програма «Міжнародна економіка»

Спеціалізація «Міжнародний бізнес»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав.кафедри _____

« ____ » _____ р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТОВІ

Сущенко Матвію Олеговичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1.Тема роботи (проекту) Вплив міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн

керівник роботи (проекту) доц., к.е.н. Колобердянко І.І.
затверджена наказом по інституту від «04» липня 2019 р. № 1110-с

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 03.01.2020

3. Вихідні дані до роботи (проекту) інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, матеріали державної служби статистики України, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити)

1) Теоретико-методичні основи дослідження міжнародної міграції.

2) Аналіз міжнародних міграційних процесів та їх вплив на соціально-економічний стан країн.

3) Напрями удосконалення міграційної політики України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 16 рисунків, 9 таблиць.

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ППП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	доц., к.е.н. Колобердянко І.І.	20.09.2019	20.09.2019
I розділ	доц., к.е.н. Колобердянко І.І.	16.10.2019	16.10.2019
II розділ	доц., к.е.н. Колобердянко І.І.	20.11.2019	20.11.2019
III розділ	доц., к.е.н. Колобердянко І.І.	11.12.2019	11.12.2019
Висновки	доц., к.е.н. Колобердянко І.І.	17.12.2019	17.12.2019

7. Дата видачі завдання 28.06.2019

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	20.06.2019	20.06.2019
2	Складання робочого плану	29.06.2019	29.06.2019
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	06.09.2019	06.09.2019
4	Складання плану	11.09.2019	11.09.2019
5	Виконання вступу	20.09.2019	20.09.2019
6	Виконання розділу 1	16.10.2019	16.10.2019
7	Виконання розділу 2	19.11.2019	19.11.2019
8	Виконання розділу 3	11.12.2019	11.12.2019
9	Формулювання загальних висновків	17.12.2019	17.12.2019
10	Подання роботи на кафедрі на передзахист	27.11.2019	27.11.2019
11	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2019	11.12.2019
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	24.12.2019	24.12.2019
13	Одержання відгуку та рецензії	27.12.2019	27.12.2019
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедрі	03.01.2020	03.01.2020

Студент _____

(підпис)

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) _____

(підпис)

(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

(підпис)

(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 100 с., 16 рис., 9 табл., 63 джерела, 1 додаток.

Об'єкт дослідження є процес розвитку міжнародної міграції.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні основи визначення впливу міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн.

Мета роботи – дослідити вплив міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн та розробити заходи щодо удосконалення міграційної політики в Україні.

Метод дослідження – наукової абстракції, PESTEL-аналіз, аналіз та синтез, статистичний та порівняльний методи, системний підхід, метод причинно-наслідкових зв'язків, графо-аналітичний метод.

У кваліфікаційній роботі магістра розкрито сутність, види та фактори міграційних процесів. На теоретичному рівні виявлено наслідки міграції для країн виїзду та приймаючих країн. Висвітлено інституціоналізацію регулювання міжнародних міграційних потоків. Проаналізовано міжнародні міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний стан країн, зокрема США, Канади та країн Європи. Здійснено оцінку міграції робочої сили в Україні та розкрито соціально-економічні ефекти міграційних процесів для України. Запропоновано напрями та заходи з удосконалення міграційної політики в Україні в контексті міжнародного досвіду.

МІГРАЦІЯ, ЕМІГРАЦІЯ, ІММІГРАЦІЯ, РЕГУЛЮВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ, МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА,
ФАКТОРИ ВПЛИВУ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ТРУДОВІ МІГРАНТИ, ГРОШОВІ
ПЕРЕКАЗИ

SUMMARY

Qualification work: 100 pp., 16 figures, 9 tables, 63 sources, 1 supplement.

The object of the study is the process of international migration development.

The subject of the study is theoretical and methodological basis for determining the impact of international migration processes on the socio-economic development of countries.

The purpose of the work is to investigate the impact of international migration processes on the socio-economic development of countries and to develop measures to improve migration policy in Ukraine.

Research method - scientific abstraction, PESTEL- analysis, analysis and synthesis, statistical and comparative methods, systematic approach, method of causation, graph-analytical method.

The qualification work of the MSc describes the nature, types and factors of migration processes. At the theoretical level, the effects of migration on the countries of departure and host countries have been identified. Institutionalization of regulation of international migration flows is covered. The international migration processes and their impact on the socio-economic status of countries, including the USA, Canada and European countries, are analyzed. The estimation of labor migration in Ukraine and the socio-economic effects of migration processes for Ukraine have been evaluated. Directions and measures to improve migration policy in Ukraine in the context of international experience are proposed.

MIGRATION, EMIGRATION, IMMIGRATION, REGULATION OF INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS, MIGRATION POLICY, IMPACT FACTORS, GLOBALIZATION, MIGRANTS, MONEY TRANSFERS

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ.....	2
РЕФЕРАТ.....	4
SUMMARY.....	5
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ.....	10
1.1 Сутність, види та детермінанти міграційних процесів	10
1.2 Наслідки міграції для країн виїзду та приймаючих країн.....	17
1.3 Інституціоналізація регулювання міжнародних міграційних потоків.....	24
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН КРАЇН.....	37
2.1 Сучасна динаміка і причини руху міжнародних міграційних потоків.....	37
2.2 Оцінка міграції робочої сили в Україні.....	50
2.3 Аналіз економічних та соціальних ефектів міграції в національній економіці	61
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	71
3.1 Шляхи удосконалення національної міграційної політики.....	71
3.2 Пріоритетні заходи щодо врегулювання міграційних процесів в Україні в контексті міжнародного досвіду.....	77
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	98
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах сьогодення міграційна політика в країні є одним з важливих елементів зростання. Адже вона покликана вирішити поточні проблеми, зокрема і в питаннях антитерористичної операції на Сході нашої країни, що впливає на збільшення міграційних потоків, створюючи соціальну напругу та конфліктні ситуації на певних територіях країни. Соціально-економічний розвиток держави формується внаслідок нарощування людського капіталу, саме тому соціально-економічної захист населення та визначення рівня міграційних потоків у сучасних умовах є запорукою національної безпеки та розвитку національної економіки та суспільства в цілому. Крім того, наскільки ефективно використовується потенціал населення визначається спроможність країни, регіону, міста забезпечувати стабільний розвиток та структурної розбудови для своїх громадян. У цьому науковому дослідженні, слід приділити увагу впливу міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн світу та України.

Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн світу та України, зокрема, висвітлено в наукових працях Борданової Л. С., Западнюк С. О., Касьянкової М. М., Корнієнко О. О., Мойсей В.І., Побулавець Н. Л., Позняк О. В., Світлова О.Р., Роциної Н. В. та ін. Але проаналізувавши наукові матеріали вчених, за потрібне вважаємо подальше дослідження внаслідок невизначеності алгоритму дій міграційної політики та соціально-економічного розвитку держави.

Мета кваліфікаційної роботи магістра - дослідити вплив міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн та розробити заходи щодо удосконалення міграційної політики в Україні.

Завдання роботи полягають у наступних положеннях:

- розкрити сутність, види та фактори міграційних процесів;

- виявити наслідки міграції для країн виїзду та приймаючих країн;
- висвітлити інституціоналізацію регулювання міжнародних міграційних потоків;
- проаналізувати міжнародні міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний стан країн;
- здійснити оцінку міграції робочої сили в Україні;
- запропонувати напрями удосконалення міграційної політики;
- розробити заходи з удосконалення міграційної політики України в контексті міжнародного досвіду

Об'єктом кваліфікаційної роботи є процес розвитку міжнародної міграції.

Предметом роботи є теоретичні та методичні основи визначення впливу міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн.

Методи дослідження. У процесі написання магістерської роботи використовувались такі методи: наукової абстракції та PESTEL-аналіз – при розкритті сутності, видів та факторів міграційних процесів; аналіз та синтез – при виявленні наслідків міграції для країн виїзду та приймаючих країн; статистичний та порівняльний методи – при дослідженні міжнародних міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний стан країн, метод причинно-наслідкових зв'язків – при виявленні впливу міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний стан країн; графо-аналітичний метод – при графічній інтерпретації результатів роботи; системний підхід – при розробці напрямів та заходів з удосконалення міграційної політики в Україні в контексті міжнародного досвіду.

Інформаційною базою дослідження були законодавчі і нормативні акти Верховної Ради та Уряду України, статистичні дані Світового банку, праці українських і зарубіжних вчених з вивчення тенденцій розвитку міграції та регулювання міжнародних міграційних потоків.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження:

- набув подальшого розвитку аналіз трудової міграції українців, що на відмінну від попередніх, проводився з врахуванням складної політичної

(політичної нестабільності, підписання угоди про Асоціацію України та країн Євросоюзу та складних політичних відносин з Росією) та економічної ситуації в Україні (низького рівня заробітної плати), що дало змогу визначити найвагомішими факторами впливу на розміри та географічну структуру трудової міграції в Україні в сучасних умовах економічні та політичні чинники.

- удосконалено заходи, які сприятимуть залученню іммігрантів в Україну, зокрема створення Міністерства у справах мігрантів і діаспори, впровадження політики стимулювання грошових переказів в Україну, розробка та реалізація серед мігрантів фінансово-банківських інструментів, кошти від продажу яких буде спрямовано на розвиток інфраструктури України.

Практичне значення отриманих результатів дослідження: визначення основних факторів впливу на трудову міграцію українців, результати порівняльного аналізу з світовою практикою, запропоновані заходи щодо репатріації співвітчизників мають практичне значення для формування міграційної політики України.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у статті колективної монографії кафедри міжнародної економіки та у тезах доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління соціально-економічним розвитком регіонів та держави» (квітень 2020 року, м. Запоріжжя).

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Сутність, види та фактори міграційних процесів

На сучасному етапі глобалізаційних змін міграція є одним із найважливіших факторів регулювання стабільності держави. Важливо представляти, що міграційні процеси призводять до зміни структурних характеристик населення регіонів і країн шляхом перерозподілу населення між територіями, тому необхідно більш детально дослідити економічну сутність та визначити причини міграції.

Міграція населення розуміється, як територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання. Друга група дослідників міграцією населення вважає переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Представники третьої групи пропонують дещо ширше визначення міграції і вважають, що це поняття відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень [1, с. 224 – 225]. На нашу думку, цікавим є саме це визначення, оскільки воно передбачає, що стосовно населення термін «міграція» відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин.

Загалом при широкому підході під міграцією розуміється все різноманіття просторового руху населення, незалежно від його характеру, цілей, причин та наслідків. Тобто до міграції відносять як поїздки у відрядження, відпустку й інші регулярні або епізодичні короткотривалі переміщення, так і переїзди, в результаті яких відбувається зміна регіону чи країни проживання. Більшість дослідників виключають із міграції ті

просторові переміщення, які відбуваються в межах того самого населеного пункту. Однак є приклади, коли до міграції відносять всі переміщення, які відбуваються й усередині населених пунктів, навіть якщо вони пов'язані з відвідуванням торговельних підприємств [2, с. 235]. При вузькому підході до міграції відносять такий процес просторового руху населення, що в остаточному підсумку веде до його територіального перерозподілу. У цьому випадку віднесення просторового переміщення до міграції визначається фактичним переселенням з однієї місцевості в іншу й формальною ознакою такого переселення, зокрема в Україні, є реєстрація на новому місці проживання [3, с. 34].

На основі аналізу літературних джерел побудовано табл.1.1, яка відображає думки науковців стосовно визначення сутності поняття «міграція»: зміст та його особливості.

З усіх наведених визначень можна зробити висновок, що незалежно від прихильності до певних підходів, більшість дослідників вважає основною сутнісною рисою міграції переміщення у географічному просторі. Основними ознаками, що дозволяють ідентифікувати міграцію серед інших переміщень населення є: переміщення людей, переселення, пересування, тобто – процес; перетинання в процесі рухів як державних, так і адміністративних меж територій; тимчасова або постійна зміна місця проживання або роботи; метою міграції є поліпшення соціально-економічного стану.

Згідно із табл. 1.1, визначено спільні риси у розумінні сутності поняття «міграції». На основі аналізу представлених визначень, у нашому дослідженні ми будемо розглядати під міграцією процес механічного переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною постійного місця проживання або з регулярним поверненням до нього. Таке розуміння міграції є комплексним і дозволяє системно підійти до його подальшого аналізу. Міграція являє собою складне соціальне явище сприяє обміну трудовими навичками, досвідом і знаннями, сприяє розвитку особистості, впливає на сімейний склад, статево-вікову і професійно-кваліфікаційну структури, веде

до оновлення кадрів, безпосередньо пов'язане із соціальною, галузевою та професійною мобільністю населення.

Таблиця 1.1 – Результати систематизації думок вчених стосовно визначення поняття «міграція»

Джерело	Зміст поняття	Особливості
1	2	3
Земба М.	Міграція є структурним елементом сучасного суспільства, високорозвинутої економічної економіки, світу вільної конкуренції і громадянських свобод.	Міграція є щоденним явищем, що сприймається усіма як істотне.
Кавчинська-Бутрим З.	Зміна простору суспільного розташування, суспільної позиції, місця в ієрархії.	Міграція не лише зміна географічного положення, а й зміна у соціальному стані, яка чекає мігранта при зміні місця перебування.
Марковскі К.	Слово «міграція» походить від латинського «migratio» і означає мандрівку, тобто переміщення мешканців країни чи регіону. Основна причина- безробіття.	На міграційні процеси основний вплив має рівень економічного розвитку країн, а особливо явище конвергенції, тобто вирівнювання як рівня життя, так і рівня цін в різних країнах
Корнієно О.	Міграція населення – це переміщення людей у територіальному просторі з метою пошуку нового місця постійного або тимчасового (на тривалий термін – не менше року) проживання.	Міграція передбачає постійну або тимчасову зміну місця проживання
Побулавець Н.	Міграцію слід розглядати як будь-яке переміщення у просторі, сукупність механічних, професійних і міжгалузевих переміщень, змін просторового положення мігрантів відносно територіально закріплених структур населення.	Міграції населення у широкому розумінні, окрім переселень, охоплюють ще низку інших видів територіальних переміщень.

Джерело: узагальнено автором на основі [4-8]

Для дослідження особливостей міграційних процесів важливе значення має концепція стадій міграційного процесу. Ця теорія пропонує розглядати міграційні процеси не з точки зору територіальних сукупностей людей (як

серію фактів вибуття та прибуття мігрантів), а так, як це виглядає для самих учасників переміщення. Відповідно, будь-який завершений міграційний процес складається з взаємопов'язаних стадій:

вихідної (або підготовчої) стадії, що являє собою процес формування територіальної рухливості населення;

основної стадії, тобто безпосереднього акту переселення; заключної стадії – приживаність мігрантів на новому місці.

Будь-яке переміщення, що не закінчується приживаністю новоселів, у рамках даної теорії, є неповним або незавершеним міграційним процесом [9, с. 49].

Ще у 1889 р. було розроблено теорію факторів «притягання-виштовхування» англійським вченим Е. Равенштейном, яка ще досі є актуальною. В роботі «Закони міграції» він виділив 11 законів міграції [6]:

1. Найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані.
2. Міграція відбувається поступово.
3. Мігранти направляються в основному у великі торговельні і промислові центри.
4. Кожному міграційному потоку відповідає свій поворотний потік.
5. Міські жителі менш схильні міграції, ніж сільські.
6. У місцевих міграціях більш активні жінки, у міжнародних – чоловіки.
7. Серед мігруючих за межі своєї країни більшість самотніх, сім'ї мігрують рідко.
8. Зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом.
9. Масштаби міграції зростають з розвитком промисловості і торгівлі, і особливо – з розвитком транспорту.
10. Більшість мігрантів з сільської місцевості направляються у великі промислові і торгові центри.
11. Економічні причини міграції є визначальними.

В економічному аспекті міграції передусім виокремлюють такі її форми [10-11]: міграція, пов'язана зі зміною місця проживання (стаціонарна міграція); трудова міграція, яка переважно має зворотний характер.

Такий розподіл є суто теоретичним. На практиці, як правило, розділити акти переїзду за ознакою зворотності можна лише умовно. Мігрант, що вибуває до нового місця проживання з наміром оселитися на постійно, може через певний час повернутись до місця народження і, навпаки, тимчасовий виїзд іноді завершується закріпленням на новому місці. До того ж цілі осіб, які мігрують, можуть істотно відрізнятись від оформлених декларацій.

Міграційні процеси переїзду за своїми причинами можна об'єднати у дві великі групи:

- добровільні (трудова, навчальна, етнічна, шлюбна, кліматична, договірна міграція тощо);
- вимушені (екологічні міграції, насильницькій виїзд, втеча населення в результаті воєнних дій та міграції з політичних мотивів). За способом реалізації міграції поділяються на організовані і індивідуальні.

Зовнішні міграції класифікують також за принципом легальності (легальні та нелегальні) і за статусом мігрантів. Як окремі категорії учасників міграційного процесу вирізняються:

- особи, що переїжджають на постійне проживання;
- трудові мігранти, які переїжджають на роботу за контрактам (на строк дії контракту);
- висококваліфіковані спеціалісти;
- працівники транснаціональних компаній та спільних підприємств, які за характером діяльності переїжджають з країни в країну;
- нелегальні трудові мігранти;
- особи, що шукають політичного притулку, біженці.

Зважаючи на все вищевикладене, доцільним, на нашу думку, є виокремлення різноманітних видів та класифікацій міграції робочої сили. Так, загальновідомо, що зміну місця розташування індивіда можна аналізувати як

щодо місця початку руху, так і щодо місця його завершення. Це і становить основу розподілу міграцій на еміграцію та імміграцію. У вітчизняній науці ці терміни стосуються тільки таких переміщень, які пов'язані з перетинанням державного кордону. У європейських країнах вони стосуються й міжрайонних переселень. Якщо ж урахувати елементи кордонів у класифікації міграцій, то можна поділити їх на локальні – зміну місця проживання в межах однієї територіальної одиниці; внутрішні – у межах держави; закордонні міграції. А як пункти початку і кінця міграції знаходяться поза досліджуваною територією, а траса міграції її перетинає, то має місце транзитна міграція. Територія, обумовлена безліччю пар пунктів, між якими відбуваються міграції, називається полем міграції [12, с. 266]. У структурі ж трудової міграції за ступенем легальності можна виділити чотири якісно відмінні рівні:

- офіційна трудова міграція – переміщення осіб, які, виїжджаючи за кордон, декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами в приймаючих країнах (саме їх і фіксує офіційна статистика);

- неофіційна легальна міграція – поїздки за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо, з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті; учасники таких поїздок не можуть бути відстежені вітчизняною статистикою, але при цьому стають цілком легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах.

- успішна нелегальна міграція – поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн;

- міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми та інші випадки перебування мешканців країни-донора в нелюдських умовах або зайнятість протиправною діяльністю за кордоном не з власної волі [13, с. 67].

Та все ж таки більшість дослідників надають перевагу наступній класифікації міграції, виділяючи такі її види:

- сезонні – переміщення переважно працездатного населення до місць тимчасової праці та проживання на нетривалі терміни (декілька місяців) із збереженням можливості повернення у місце постійного мешкання;
- епізодичні – ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші переміщення здійснювані не лише нерегулярно в часі, але й не обов'язково у тих самих напрямках;
- маятникові – масові щоденні або щотижневі переміщення населення між окремими поселеннями від помешкань до місць працевлаштування та у зворотному напрямку. У процесі маятникових міграцій здійснюється територіальне переміщення робочої сили, що має зворотний характер, одноденний чи кількадеденний цикл та не супроводжується зміною місця проживання;
- незворотні – переселення на нові місця мешкання з метою остаточного залишення тут. Загалом, намагаючись якось узагальнити всі класифікації, можна виділити такі види міжнародної міграції робочої сили (табл. 1.2):

Таблиця 1.2 – Види міжнародної міграції

Критерій	Види міграцій
За часовою ознакою	– остаточна – тимчасова: • сезонна • маятникова
За юридично-обліковою ознакою	– легальна – нелегальна
За характером прийняття рішень	– добровільна – примусова
За соціальною належністю	– робітників – спеціалістів

Джерело: [13, с. 78]

Результати літературних джерел щодо факторів впливу на міграцію та PESTEL-аналіз [14] дозволив узагальнити класифікацію чинників за групами, які представлені на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 – Узагальнена класифікація груп чинників міграції

Джерело: побудовано автором на основі [15-20]

Згідно рис. 1.1, було визначено найвпливовіші складові для кожної групи чинників, які найчастіше згадуються вченими. На наш погляд, найбільший вплив мають економічні та політико-правові фактори.

1.2. Наслідки міграції для країн виїзду та приймаючих країн

Звичайно, приймаючи рішення про міграцію людина керується найперше бажанням змінити умови життя або ж саме життя загалом на краще. У цей час вона знаходиться у пошуку, за словами О. Ахієзера, "повноти буття" [21], тобто у пошуку того, чого їй не вистачає на даний момент, аби задовольнити всі свої потреби і бажання, – чи то особисті, чи культурні, чи соціально-економічні.

Міграція дає наслідки не тільки для приймаючого суспільства, але і для того, яке постачає мігрантів. Найбільш відчутними з них є соціальні (у широкому розумінні) наслідки. В економічній площині еміграція, з одного боку, зменшує пропозицію на ринку праці, даючи шанс на отримання бажаної роботи та заробітної платні тим, хто залишається, що, звичайно, є позитивним при високому рівні безробіття та еміграції низькокваліфікованих працівників.

Але, з іншого боку, при інтелектуальній еміграції послаблюється науково-технічний потенціал країни, сповільнюється її наукове і, як наслідок, соціально-економічне зростання. Крім того, в останньому випадку держава втрачає можливість компенсувати свої витрати на навчання та здобуття кваліфікації емігрантів [22].

Процеси міжнародної трудової міграції багаторівневі й багатовекторні. Їх зовнішні економічні ефекти складні й багатогранні та чинять неоднозначний вплив на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів. Як показує досвід деяких країн, на жаль, у тому числі й України, нехтування міграційними процесами зумовлює "вимивання" кращої частини працездатного населення, введення країни в систему нелегальної трудової міграції, зниження науково-інтелектуального потенціалу нації.

Водночас досвід цих країн свідчить, що за правильно побудованої міграційної політики знижуються негативні ефекти міжнародної міграції робочої сили та максимізується її позитивний вплив на національні економіки. Тому однією з найбільш значимих теоретичних і практичних проблем розвитку економіки України в XXI ст. є забезпечення інтеграції кадрового потенціалу в процеси міжнародної міграції робочої сили з оптимальним використанням її позитивних ефектів.

Тому в даному пункту магістерської роботи, важливо підкреслити переваги та недоліки міжнародної трудової міграції. Вплив трудової міграції на розвиток країни донора показано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Вплив трудової міграції на розвиток країни донора

Аспект	Позитивний вплив	Негативний вплив
Економіка	<p>Притік грошових переказів трудових мігрантів (збільшення споживання домогосподарств-реципієнтів, притік валюти)</p> <p>Інвестиції та зв'язок з діаспорою</p> <p>Зменшення безробіття</p> <p>Розширення інвестиційних можливостей (частина мігрантів заробляють стартовий капітал для відкриття власного бізнесу/купівлі житла)</p> <p>Розвиток послуг для мігрантів (транспорт, посередництво при працевлаштуванні, кур'єрські послуги, навчання та мовні курси, банківські перекази)</p>	<p>Навантаження на соціальну систему країни: (1) поточне навантаження, оскільки емігранти не сплачують внесків до системи соціального страхування, з якої виплачуються пенсії поточним пенсіонерам; (2) в майбутньому, в разі повернення емігрантів, які не сплачували податків та внесків до пенсійних фондів; (3) зменшення кількості платників податків із доходів</p> <p>Дефіцит працівників певних спеціальностей на ринку праці</p> <p>При масовій еміграції скорочення населення та руйнування соціальної інфраструктури окремих районів</p> <p>Підсилення ефекту старіння населення (особливо для країн із негативним демографічним потенціалом)</p> <p>Зростання відносної частки електоральної підтримки популістичних політичних сил</p>
Людський капітал	<p>Набуття нових знань та навичок мігрантами, які повертаються на Батьківщину, підвищення продуктивності праці</p> <p>Підвищення мотивації до здобуття освіти чи набуття навичок для тих, хто хоче мігрувати в майбутньому (якщо переважає еміграція кваліфікованої робочої сили)</p> <p>Підвищення якості людського капіталу у майбутньому (для тих, хто хоче мігрувати)</p>	<p>Відтік людського капіталу</p> <p>Погіршення якості людського капіталу (короткостроковий ефект)</p>
Соціальний аспект	<p>Поліпшення добробуту незаможних родин заробітчачан</p> <p>Ймовірне збільшення можливостей та мотивації для освіти</p>	<p>Зміна ролей у родинах мігрантів (неповні сім'ї, шлюб на відстані, зменшення батьківської опіки дітей, які лишаються вдома)</p> <p>Поглиблення соціальної нерівності через збільшення коштів у тих родин, які отримують грошові перекази з-за кордону від трудових мігрантів</p>

Джерело: [23]

Найважливішими позитивними зовнішніми економічними ефектами для країни-реципієнта є:

– збільшення сегмента робочої сили в економіці, обсягів виробництва, внутрішнього ринку;

- надходження інтелектуального капіталу в економіку;
- поліпшення ситуації на ринку праці;
- зростання конкурентоспроможності продукції.

Вплив міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-реципієнтів складним чином поєднує позитивні зовнішні економічні ефекти. Основний позитивний ефект – зростання кадрового потенціалу (міжнародна міграція забезпечує значну частку приросту робочої сили в переважній більшості розвинутих країн).

Пряма економія витрат на підготовку висококваліфікованої робочої сили за рахунок її імміграції з інших країн є невеликою (здебільшого не перевищує 1 % ВВП), при цьому підвищується інтелектуальний потенціал країни-реципієнта. Відплив фінансових ресурсів через грошові перекази мігрантів можна розглядати як суттєвий негативний ефект лише в деяких розвинутих країнах (зокрема, в Люксембурзі – 20 % ВВП, у Швейцарії – 4 % ВВП). У більшості країн-реципієнтів цей ефект несуттєвий (менше 1 % ВВП) [22].

Водночас міжнародна трудова міграція зумовлює низку негативних зовнішніх економічних ефектів для країни-реципієнта:

- збільшення бюджетного навантаження за рахунок "сильної" та "локальної" пасток безробіття;
- зростання тіньового сектору економіки;
- додаткові витрати на нейтралізацію соціальної напруги та криміналізації.

У економіці країни-донора слід виокремити такі найважливіші позитивні зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили:

- послаблення напруги на місцевому ринку праці;
- інвестиції потенційних мігрантів у освіту;
- зниження рівня безробіття;
- зменшення бюджетного навантаження;
- зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів;

– збільшення попиту на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів;

– інвестиції сімей мігрантів;

– можливість повернення кваліфікованих працівників, зниження рівня бідності.

Найбільш негативні зовнішні економічні ефекти такі:

– вплив кваліфікованих кадрів;

– зниження ВВП;

– можливе зростання інфляції у разі великої переваги зовнішніх трансфертів;

– скорочення кількості робочої сили у довготерміновій перспективі [24].

Проаналізувавши все вище зазначене, можна виділити наступні наслідки еміграції (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Позитивні та негативні наслідки еміграції

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Надходження коштів в країну	Втрата найпродуктивнішої частини власної робочої сили (молоді, науковців, фахівців)
Послаблення напруги на ринку праці	Втрата кваліфікації більшістю трудових мігрантів, які працюють не за спеціальністю
Зменшення рівня безробіття	Вкладення державою коштів у підготовку фахівців, які реалізують свої здібності і створюють додаткову вартість за кордоном
Покращення добробуту сімей мігрантів	Нелегальна трудова міграція не здійснює відрахувань до пенсійного та соціального фондів
Можливість реалізувати свої здібності	Отримання мігрантами громадянства країни міграції, що погіршує демографічну ситуацію
	Повернення трудових мігрантів пенсійного віку
	Розпад сімей, проблема соціального „сирітства”
	Ризик потрапляння в ситуацію торгівлі людьми (сексуальна експлуатація за кордоном, трудове рабство)

Джерело: [24-25]

У сучасному світі існують декілька точок зору щодо ролі імміграційних процесів та ефективності проведення активної імміграційної політики. Часто-густо ці погляди є полярними і не залежать від країни походження та проживання фахівців, які їх висловлюють. З одного боку, імміграція вважається сприятливим явищем для оздоровлення суспільства через приток

нових людей, з іншого, сучасна широко-масштабна імміграція не відповідає інтересам більшості громадян і порушує стабільність у країні. Англієць Є.Браун, прихильник жорсткої імміграційної політики, вважає, що масова імміграція у Великобританію реалізована завдяки альянсу між великим бізнесом, що прагне отримати дешеву робочу силу; лобістами етнічних спільнот, що бажають збільшити свою чисельність; університетами, що намагаються заохотити як можна більше платних студентів; різними антирасистськими організаціями, що побоюються посилення позицій національної партії, та „іммігрант-ської індустрії, що включає в себе багаточисельних радників, юристів, осіб, зайнятих переправленням іноземної робочої сили у Великобританію. Всі вони отримують від імміграції неабиякий зиск, відповідно зацікавлені у розширенні її масштабів.

Економічна імміграція призводить до великого розриву у рівні добробуту населення (особливо у розвинутих країнах), збільшує соціальну напругу, зокрема призводить до зростання злочинності, створює багато медичних проблем через розповсюдження туберкульозу та СНІДу тощо. Крім того, чисельна імміграція загострює проблеми нерівномірного розселення по території країни, бо, як правило, прибулі оселяються у великих містах та густозаселених регіонах, обумовлює різкий ріст цін на житло, що завдає збитку корінним мешканцям [26].

Противники імміграції дотримуються точки зору, що масова імміграція призводить до скорочення доходів корінних мешканців, погіршує екологію, тисне на соціальну інфраструктур. Д.Коуман вважає, що масова імміграція відповідає лише короточасним інтересам підприємців, що отримують економічний зиск від використання праці іммігрантів, натомість влада має керуватися довготривалими цілями держави [27, с.67].

На думку прихильника імміграційних процесів проф. Н.Харріса, вільна міграція робочої сили, тобто легальне збільшення чисельності трудових мігрантів на базі послаблення контролю за імміграцією, є єдиним ефективним методом вирішення проблеми дефіциту робочої сили в країні [27, с. 59].

Вчений вважає, що деякі розвинуті країни (наприклад, Великобританія) не потребують постійних іммігрантів, а мають потребу у тимчасовій робочій силі, на чому має будуватися імміграційна політика. Дослідження показують, що встановлення жорсткого контролю за імміграцією призводить до збільшення витрат іммігрантів щодо подолання перепон їх прибуття в будь-яку країну і тим самим сприяють перетворенню тимчасових іммігрантів у постійні. Це створює проблеми не тільки для країни, що приймає іммігрантів, але і для країни, яку вони покинули. У цьому випадку країна-донор позбавляється тих грошових засобів, які зазвичай тимчасові мігранти відправляють на батьківщину для підтримки сімей. Ще більші втрати має ця країна у випадку, якщо з неї емігрують висококваліфіковані фахівці.

Економічними (макроекономічними та геоелекономічними) аргументами на захист наступальної імміграційної політики виступають такі [28]:

1. Іммігранти є не тільки найманими працівниками, але й підприємцями. Іммігранти схильні до ризику у більшій мірі, ніж місцеве населення, у тому числі у формі створення власної справи та нових підприємств. Тим самим іммігранти перетворюються у фактор створення нових робочих місць.

2. Іммігранти є не тільки працівниками, а й споживачами. Більше того, перш ніж стати працівниками, іммігранти стають споживачами. Навіть тоді, коли вони не стають працівниками, вони неминуче стають споживачами, тому в короткотерміновій перспективі іммігранти можуть навіть сприяти скороченню безробіття серед корінного населення. Загальний висновок для двох наведених вище тез: обсяги імміграції не можна безпосередньо співвідносити з місткістю ринку праці країни-реципієнта, а політика селективної імміграції може бути політикою збільшення в країні підприємницької активності, місткості споживацького ринку та зниження безробіття.

3. Іммігранти можуть насправді забезпечувати диверсифікацію міжнародних – торгових, виробничих, гуманітарних – зв'язків сторони, що

приймає, що підвищує її затребуваність, а значить, геоекономічну та геокультурну стійкість.

4. Іммігранти можуть забезпечити підвищення продуктивності праці. Існує аргументована позиція, яка полягає в тому, що масовий приплив низько кваліфікованої робочої сили „псує” (принаймні розслаблює) національний бізнес, який, користуючись дешевою працею, відкладає модернізацію виробничого комплексу. Але селективна політика імміграції якраз і передбачає стимулювання такого притоку робочої сили, з опорою на яку якраз можна добиватися підвищення продуктивності праці.

5. Сума податків, які платять іммігранти, може перевищувати вартість послуг, що споживаються ними у сфері соціального захисту та освіти. Та залежить це виключно від балансу національних податкової та соціальної систем. Незбиранність податків з населення в Росії (хибна, проте, системна ситуація) не дозволяє поповнювати місцевий бюджет, інвестуючи в прискорену інтеграцію іммігрантів, хоча і створює корупційну систему для ряду посадових осіб та спільнот.

1.3 Інституціоналізація регулювання міграційних потоків

Інституційні механізми регулювання міжнародної трудової міграції є однією з актуальних проблем в сучасній економічній літературі. Це спричинено глобалізацією світового господарства, що помітно активізувала міжнародні міграційні процеси, які й стали важливим специфічним чинником, що впливає на формування національного ринку праці та його сегментацію.

Явище міжнародної міграції населення доволі давнє і стало важливою складовою в історії людства. Звісно, на початкових етапах міжнародна міграція розглядалась як звичайне стихійне явище, що не потребує втручання держави. Однак в умовах ринкових змін, посилення інтеграції між країнами та зростання

значення мобільності робочої сили, одним із першочергових напрямів стає політика управління міграційними процесами.

На міжнародному рівні формальне інституційне середовище перебігу міграційних процесів виявляється у системі міжнародних організацій та їх уповноважених органів, а також системі законодавчих норм, прави та рішень за результатами налагодження офіційного діалогу між суб'єктами такого середовища, генезис якого протягом ХХ ст. представлено на рис. 1.2.

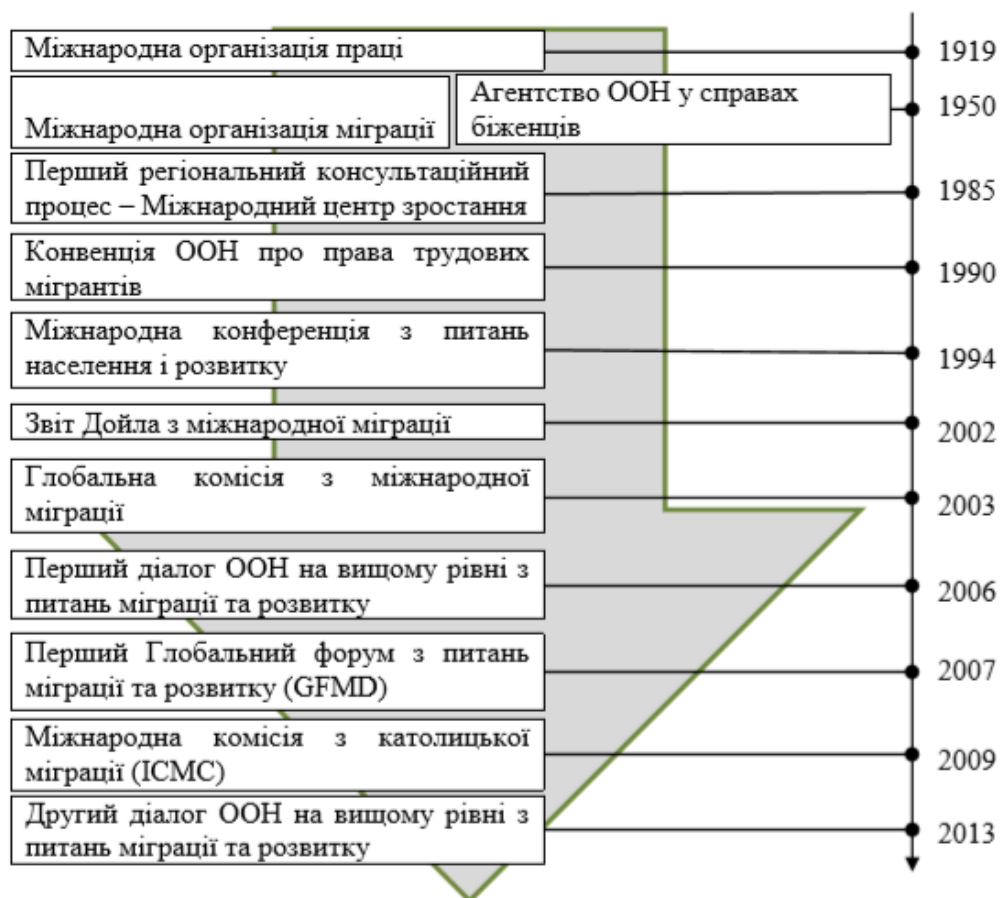

Рисунок 1.2 – Генезис інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів на міжнародному рівні

Джерело: [28]

За результатами аналізу структурно-організаційних характеристик діяльності МОМ, проведеного В.В. Ксендзук, «в світі відбувається зростання кількості країн-членів, що впливає на розповсюдження законодавчих вимог, основних принципів функціонування національних ринків праці, умов

приймання біженців та інших важливих соціальних питань. <...> позитивним моментом є те, що організаційна структура МОМ є децентралізованою, що забезпечує локальне оперативне вирішення проблемних питань, пов'язаних з міжнародною міграцією в світі, а також реалізацію проектів, пристосованих до потреб відповідних країн-членів міжнародної організації» [29]. Таким чином можна констатувати інтенсифікацію розвитку інституційного середовища на міжнародному рівні, зокрема, розширення кола держав, які приєднуються до глобальних ініціатив регулювання міграційних процесів, гармонізація цілей та завдань такого регулювання з цілями досягнення сталого розвитку через їх конвергенцію з цілями управління економічними, політичними, соціальними, демографічними та екологічними процесами.

Регулювання міграційних процесів – це специфічна сфера соціальної політики, яка реалізується комплексом правових, адміністративних, економічних методів.

Вплив держав на міграційні процеси відбувається у формі регулювання кількісного та якісного складу мігрантів, захисту їх прав і свобод. Важливим елементом державної міграційної політики є встановлення юридичного статусу трудящих-мігрантів, який визначає їх соціально-економічні, трудові та інші права, закріплені в міжнародних угодах і національному законодавстві [30, с. 42].

Безліч міжнародних угод, прийнятих під егідою ООН, стосуються саме проблем міжнародної трудової міграції. Незважаючи на те, що керівництво кожної держави має право самостійно визначати напрями власної міграційної політики, при затвердженні правових норм, що пов'язані з трудовою міграцією, необхідно дотримуватись визначених у документах міжнародних організацій правових стандартів. Це зумовлено одним з основних принципів міжнародного права – принципом пріоритету міжнародного права над національним і дозволяє кожній державі якнайповніше інтегруватися в світову правову та економічну системи [31]. На сьогоднішній день у рамках ООН працює ціла група організацій, а також їх регіональних представництв, що

займаються проблемами міграції населення та трудових ресурсів. Комісія ООН з народонаселення постійно виділяє зі свого фонду субсидії для національних проблем міграції населення. Всесвітньою організацією охорони здоров'я встановлено норми, що визначають допустимі норми фізичного стану працевлаштованих мігрантів. ЮНЕСКО затвердила конвенції, що стосуються покращення освітнього та кваліфікаційного рівня мігрантів та членів їх сімей [32].

Міждержавний комітет з питань міграції – основна установа в Західній Європі, діяльність якої спрямована на захист прав мігрантів, що займаються трудовою діяльністю на цій території. Конвенції Міжнародної організації праці ставлять на меті визнання рівності мігрантів, незалежно від їх національності, расової, релігійної та статевої належності. Конвенції регулюють умови, за яких мігранти матимуть рівні права з громадянами держави, в якій перебувають.

Основні способи захисту мігрантів, визначені у Конвенції [32]:

- Введення в дію заходів для протидії пропаганді стосовно питань імміграції та еміграції громадян.
- Застосування заходів, що полегшують всі стадії міграції.
- Організація необхідних медичних служб.
- Дозвіл проведення фінансових операцій (трансфер, депозитні вкладення) мігрантами стосовно їх заробітку.
- Організація безкоштовних служб допомоги мігрантам та забезпечення їх необхідною інформацією. Окремі конвенції передбачають можливість отримання освіти чи підвищення кваліфікації мігрантами під час перебування в країні.

Необхідною умовою введення в дію всіх міжнародних конвенцій, що регулюють процес трудової міграції, є їх ратифікація з боку зацікавлених країн.

Державне регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів може здійснюватися прямо чи опосередковано.

Прямий вплив на обсяги та напрями міграційних потоків має назву політики штучного стримування, за якого державою здійснюються жорсткі заходи щодо обмеження виїзду чи в'їзду населення, ускладнення процедури отримання дозвільних документів на перетин кордону, обмеження діяльності фірм-посередників з працевлаштування за кордоном. Як правило будь-яка заборона виїзду з країни сприймається населенням як обмеження конституційного права на свободу пересування і зустрічає опір у вигляді збільшення числа нелегальних мігрантів.

Опосередкований вплив на міграційні процеси здійснюється у формі політики прихованого стримування і передбачає здійснення заходів, спрямованих на покращення рівня життя та умов праці в країні перебування населення для протидії відпливу персоналу. При задовільному рівню оплати праці, соціального захисту, можливостях професійного та кар'єрного зростання працівники менш схильні розглядати пропозиції щодо роботи за кордоном. Успішна реалізація політики прихованого стримування вимагає більших витрат часу та фінансування, проте дозволяє зменшити відтік персоналу в довгостроковій перспективі і залучити іноземних кваліфікованих фахівців.

Економічні методи регулювання – це система прийомів і способів прямого впливу на соціально-економічні процеси з дотриманням вимог економічних законів за певних товарно-грошових відносин із використанням економічних інструментів. До економічних методів регулювання належать: прогнозування, планування, матеріальне стимулювання і санкції, фінансування й кредитування, використання таких економічних категорій як заробітна плата, ціна, тощо [33]. Щодо нейтралізації наслідків трудової еміграції фахівцями створено окремі механізми пом'якшення соціальної напруги та посилення позитивного ефекту від цього явища. Значну роль у регулюванні цього процесу відіграє міжнародна спільнота.

Нейтралізація міграційної політики здійснюється на національному рівні, хоча і під впливом глобалізаційних процесів та розвитку міжнародного

інституційного середовища регулювання міграційних процесів. Тому враховуючи тенденції світових гео економічних трансформацій вважаємо за потрібне конкретизувати сформовані в загальному вигляді Т.В. Кальченко та А.О. Остап'юк завдання ідентифікації блоку гео економічних інтересів держави [34]. Зокрема, базуючись на визначених ними завданнях, управління міграційними потоками, вважаємо, що формування міграційної політики в умовах гео економічних трансформацій повинно бути орієнтоване на:

- доповнення засад формування гео економічної стратегії держави завданнями підтримання та розвитку людського потенціалу країни/регіону в ході їх долучення до процесів міжнародної міграції шляхом максимізації її переваг та нівелювання ризиків та загроз;

- формування інструментарію вирішення проблем, пов'язаних з міграцією людських ресурсів як частини гео економічної стратегії країни/регіону;

- стратегічне (перспективне) розуміння місця країни/регіону у світових процесах руху людських ресурсів не на основі оцінки поточного стану їх міжнародної міграції, а її прогнозованого стану у визначений стратегією момент чи період часу та її потенційних наслідків;

- моделювання гео економічних ситуацій, пов'язаних з міжнародною міграцією людських ресурсів та формування сценаріїв розвитку таких процесів в країні/регіоні в контексті цілей реалізації гео економічної стратегії країни/регіону;

- формування формальних інститутів (нормативної бази та формальних практик) управління процесами міжнародної міграції в контексті трансформації інтеграційного об'єднання та використання мобільності людських ресурсів для цілей поглиблення регіональної економічної інтеграції.

Розглянемо більш детально міграційну політику ЄС.

У розвитку міграційної політики Євросоюзу виділяють три основні етапи. На першому (до кінця 1980-х років) кожна країна формувала міграційну політику самостійно, другий етап, що тривав протягом 1990-х рр.,

ознаменувався інтенсифікацією співробітництва між окремими країнами в сфері міграційної політики. Лише з 1999 р. (початок третього етапу) політика в сфері міграцій населення почала розглядатися як спільне завдання ЄС. Імміграційна політика країн Європейського союзу відбувається по таких основних напрямках: заохочення кваліфікованих фахівців, соціальна та культурна асиміляція прибулих, стримування потоку нелегалів. Несприятлива демографічна ситуація у Європі змушує приділяти все більшу увагу використанню іноземної робочої сили. Єдиної імміграційної політики ЄС поки не існує, вона тільки розробляється. На сьогодні кожна країна має власне законодавство і виходить із своїх конкретних економічних та соціальних потреб.

Європейський Союз є привабливим для мігрантів завдяки високому рівню життя та заробітних плат. До того ж, європейське населення невпинно “старіє” (збільшується частка населення похилого віку), тому для політиків питання щодо збільшення чи не збільшення міграційних потоків до країн–членів ЄС стало одним із пріоритетних. Це і зумовлює актуальність наукового осмислення інституційних механізмів регулювання міжнародної трудової міграції як в межах міграційної політики країн–членів ЄС, так і спільної міграційної політики співтовариства загалом. Дослідження особливостей міграційних процесів та їхнього управління є важливим і для України, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

Інституційні механізми регулювання міграційних процесів і ЄС мають певну структуру міграційної політики країн–членів ЄС (рис.1.3) [35], що передбачає перш за все два напрямки регулювання міграційних потоків (щодо внутрішніх міграційних процесів в межах ЄС та зовнішніх – із третіх країн). Спільна міграційна політика представляє загальноєвропейський рівень регулювання міграційних процесів в рамках об’єднання і передбачає сукупність заходів із управління міграцією, що є обов’язковими для виконання країнами–членами. Національний рівень регулювання міграційних процесів передбачає сукупність заходів окремої держави щодо регулювання міграції. А регіональний

рівень передбачає національний рівень регулювання міграційних процесів в рамках потреб ринків праці окремих регіонів країни.

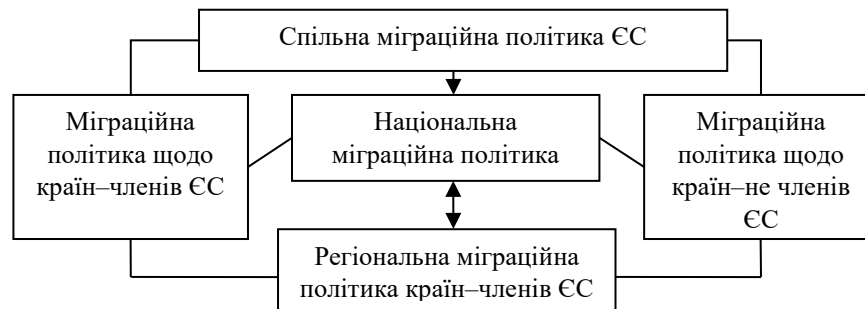

Рисунок 1.3 – Модель міграційної політики на всіх рівнях регулювання

Джерело: [35]

Інструменти регулювання можна умовно поділити відповідно до характеру участі країни у міграційному процесі (як країни призначення чи країни походження). Між країнами призначення і походження є тісний зв'язок, тобто спільний міграційний капітал. А оскільки мігранти перебувають на перетині політик двох країн, країни повинні тісно співпрацювати.

Міграційну політику країн-членів ЄС стосовно мігрантів із країн-членів можна розділити на два типи: 1) міграційна політика країн-донорів робочої сили, що передбачає заходи із регулювання від'їзду робочої сили та захист інтересів мігрантів за кордоном; 2) міграційна політика країн-реципієнтів робочої сили, що передбачає регулювання приїзду мігрантів та їхнє перебування в країні.

Міграційне законодавство країн відрізняється залежно від країни походження мігрантів, оскільки більшою загрозою для ринків праці ЄС залишається міграція із третіх країн. Міграційну політику країн-членів ЄС стосовно мігрантів із третіх країн можна розділити на три типи:

1. Країни із ліберальним типом міграційної політики (полегшена система доступу до ринків праці країн, відсутність суттєвих обмежень щодо міграції у законодавстві країни, політика інтеграції мігрантів виконує другорядну роль у системі міграційної політики країн). До даної категорії належать: Італія, Іспанія, Португалія, Румунія, Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія, Болгарія, Чеська Республіка.

2. Країни із поміркованим типом міграційної політики (помірний характер законодавчих норм, відкритість ринку для певної категорії мігрантів, регулювання міграційних потоків відповідно до критеріїв, встановлених країнами, посилена увага до інтеграційної політики). До даної категорії належать: Ірландія, Швеція, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Австрія, Греція.

3. Країни із “консервативним” типом міграційної політики (складна система доступу до ринків праці, що регулюється відносно “жорстким” законодавством країн, високий рівень інтеграційної політики, що передбачає систему заходів із участі мігрантів у суспільному житті країни, стимулювання міграції висококваліфікованих кадрів). До даної категорії належать: Франція, Німеччина, Кіпр, Мальта, Великобританія, Люксембург, Данія, Бельгія, Нідерланди.

Міграційна політика ґрунтується на таких принципах, як чіткість, прозорість й справедливість та бути спрямована на заохочення до легальної міграції. Для реалізації цих принципів на практиці, ЄС та країни–члени повинні: визначити чіткі і прозорі правила в’їзду та перебування в ЄС; надати інформацію для потенційних мігрантів та шукачів притулку, зокрема, про їхні права та обов’язки як резидентів ЄС; надавати підтримку та допомогу в дотриманні умов в’їзду та перебування у країнах походження, а також призначення; забезпечити гнучку загальноєвропейську візову політику тощо.

В умовах посилення конкуренції за людські ресурси одним із напрямів міграційної політики багатьох країн стає заохочення повернення на батьківщину співвітчизників. Так, наприклад, набути громадянства Угорщини можна проживаючи на території інших держав. Умови для цього мінімальні: несудимість, базове знання угорської мови чи угорське походження [36, с. 139]. У Польщі власники „карти поляка”, яку можна отримати, якщо довести, що хоча б хтось із предків був поляком, можуть працювати у Польщі без додаткових дозволів, займатися підприємництвом, навчатися із громадянами країни на рівних умовах. З 2006 року громадяни України, Білорусі та Росії отримали право на тимчасове працевлаштування (до 6 місяців

упродовж року) без спеціальних дозволів. У 2014 році в Польщі набуває чинності новий закон про іноземців, відповідно до якого дозвіл на проживання одночасно означитиме й дозвіл на працевлаштування [37, с. 140-141].

На жаль, в Україні, на відміну від багатьох країн, ресурс репатріації задіяний недостатньо. Хоча сприяння їй неодноразово декларувалося як один із пріоритетів міграційної політики, не було закону, який визначав би статус репатріантів, державна допомога при здійсненні репатріації та облаштуванні на батьківщині не надавалася. Таким чином міграційна політика України має бути направленою на залучення іммігрантів (в першу чергу вихідців з України) через співпрацю з діаспорою, здійснення спеціальних заходів, створення спеціального органу виконавчої влади, а також на запобігання еміграційному впливові через задоволення потреб етнічних меншин, працевлаштування громадян у сусідніх державах як альтернативи переселення та розвиток транскордонного співробітництва [37, с. 144].

Досвід європейських країн показує, що до зворотної міграції трудових мігрантів у країну-походження призводить покращення її економічного стану, забезпечення прав людини. Для формування ефективної міграційної політики України в контексті розбудови інноваційного суспільства корисним є досвід країн Європейського Союзу).

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу сутності міграції було встановлено, що під міграцією розуміють процес механічного переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною постійного місця проживання або з регулярним поверненням до нього. Основними характеристиками міграції переміщення населення у географічному просторі, перетинання адміністративних меж, зміна місця проживання або роботи. Головною метою міграції є покращення

економічних і соціальних умов життя і роботи, а функціями прискорююча, селекційна, перерозподільча. В сучасних умовах суспільного розвитку провідне значення для сучасного українського соціуму має міжнародна трудова міграція, яка розуміється як переміщення громадян із однієї держави в іншу з метою працевлаштування і детермінується економічними і соціальними причинами.

Розвиток міжнародних міграційних процесів (міграція населення – зміна постійного місця проживання між різними адміністративними одиницями) набув колосальних масштабів, через що з'явилась значна кількість визначень та класифікацій міграції. Безперечно, всі вони заслуговують на визнання і є правильними та потрібними. Та все ж найпоширенішими та найбільш використовуваними, як нам здається, є поділ міграцій на: а) еміграції й імміграції та б) сезонні, епізодичні, маятникові, незворотні. Міграційні процеси переїзду за своїми причинами можна також об'єднати у дві великі групи: добровільні і вимушені. Зовнішні міграції класифікують також за принципом легальності (легальні та нелегальні) і за статусом мігрантів. Більшість дослідників надають перевагу наступній класифікації міграції, виділяючи такі її види: сезонні; епізодичні; маятникові; незворотні.

Результати літературних джерел щодо факторів впливу на міграцію та PESTEL-аналіз дозволив узагальнити класифікацію чинників за групами: економічні, соціально-культурні, глобалізаційні та інтеграційні, політико-правові, природні та екологічні. На наш погляд, найбільший вплив мають економічні та політико-правові фактори.

Процеси міжнародної трудової міграції багаторівневі й багатовекторні. Їх зовнішні економічні ефекти складні й багатогранні та чинять неоднозначний вплив на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів. Досвід розвинених країн свідчить, що за правильно побудованої міграційної політики знижуються негативні ефекти міжнародної міграції робочої сили та максимізується її позитивний вплив на національні економіки.

Регулювання міграційних процесів – це специфічна сфера соціальної політики, яка реалізується комплексом правових, адміністративних, економічних методів. Державне регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів може здійснюватися прямо чи опосередковано.

Формування міграційної політики в умовах гео економічних трансформацій повинно бути орієнтоване на: доповнення засад формування гео економічної стратегії держави завданнями підтримання та розвитку людського потенціалу країни/регіону в ході їх долучення до процесів міжнародної міграції шляхом максимізації її переваг та нівелювання ризиків та загроз; формування інструментарію вирішення проблем, пов'язаних з міграцією людських ресурсів як частини гео економічної стратегії країни/регіону; стратегічне (перспективне) розуміння місця країни/регіону у світових процесах руху людських ресурсів не на основі оцінки поточного стану їх міжнародної міграції, а її прогнозованого стану у визначений стратегією момент чи період часу та її потенційних наслідків; моделювання гео економічних ситуацій, пов'язаних з міжнародною міграцією людських ресурсів та формування сценаріїв розвитку таких процесів в країні/регіоні в контексті цілей реалізації гео економічної стратегії країни/регіону; формування формальних інститутів (нормативної бази та формальних практик) управління процесами міжнародної міграції.

Розглянуто більш детально міграційну політику ЄС. Інституційні механізми регулювання міграційних процесів і ЄС мають певну структуру міграційної політики країн–членів ЄС, що передбачає перш за все два напрямки регулювання міграційних потоків (щодо внутрішніх міграційних процесів в межах ЄС та зовнішніх – із третіх країн).

Міграційна політика ЄС передбачає кілька рівнів регулювання (в рамках спільної міграційної політики, національний та регіональний), кожен з яких передбачає ефективне регулювання міграційних потоків з метою ефективного управління економічними та демографічними процесами на ринку ЄС. Нові виклики та можливості глобалізаційних процесів зробили актуальним саме

питання поєднання національних міграційних політик країн–членів та спільної міграційної політики ЄС, де відповідно до принципу єдності національні міграційні політики повинні бути доповненням до спільної міграційної політики.

Кожна країна–член ЄС має право визначати власну політику з питань міграції. Попри те існують законодавчі акти, які визначають основи міграційної політики країн та встановлюють певні зобов'язання перед співтовариством. Однак законодавча база спільної міграційної політики ЄС потребує постійного доповнення відповідно до нових зобов'язань та сучасних умов. Спільна міграційна політика повинна брати до уваги потреби національних ринків, тоді як національні міграційні політики повинні відповідати загальним нормам спільної міграційної політики ЄС.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН КРАЇН

2.1 Сучасна динаміка і причини руху міжнародних міграційних потоків

Жоден відтворювальний процес у реальному сучасному економічно розвиненому й інтегрованому суспільстві не виникає без впливу на нього тих змін, які пов'язані з міграційними процесами. Темпи розвитку і характер міграційних процесів зумовлені, насамперед, зростанням потреб розвинених країн у трудових ресурсах і супроводжуючим глобалізацію поглибленням соціальної поляризації і загостренні проблем, пов'язаних з неухильним наростанням бідності та злиднів у світових масштабах. Глобальна міграція демонструє стійке зростання в два етапи: з 1960 по 1985 рік у середньому з 2,3% загальної чисельності населення світу, та з 1990 по 2013 рік близько 3,0%; зі значним збільшенням з 1985 по 1990 роки (рис. 2.1).

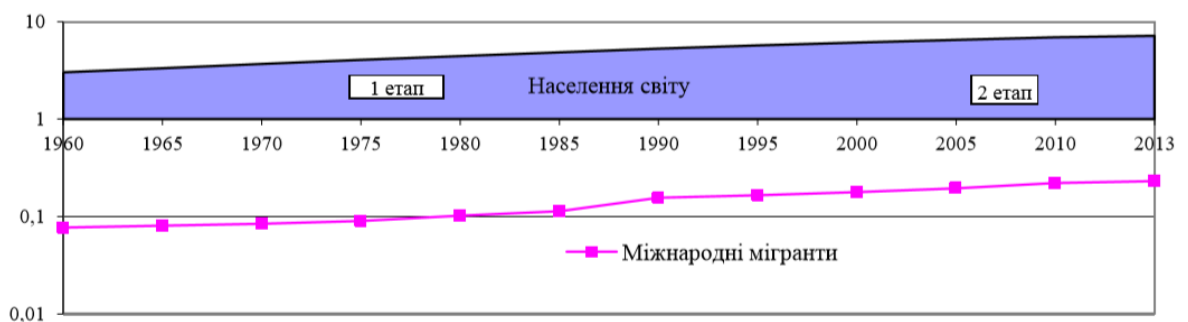

Рисунок 2.1 – Динаміка світової міжнародної міграції у 1960-2013 рр., млн. осіб

Джерело: [38]

Згідно оцінок Міжнародної організації з міграції, в 1965-2013 рр. обсяг міграційних переміщень збільшився з 75 до 231,5 млн. осіб і рухається паралельно з прискореним процесом глобальної інтеграції, яка пов'язує країни

і народи. Більша частина цього зростання відбулася між 2000 і 2010 роками і збільшилася на 50% (77 млн. осіб) з щорічним приростом 4,6 млн. осіб [3]. Згідно статистичних даних ООН в 2013 році країнами з найбільшою кількістю емігрантів були Індія (6,1% від загальносвітового обсягу) та Мексика (5,7% від загальносвітового обсягу) [38]. Міжнародна міграція в Мексиці виділяється серед інших значними масштабами і неоднорідними характеристиками та забезпечує другий за величиною міжнародний міграційний потік: 12,4 млн. осіб, які народилися в Мексиці, живуть в іншій країні, а це кожний десятий мексиканець. Крім того, ця міграція характеризується концентрацією на одному напрямку – до Сполучених Штатів Америки [38]. Розвинені країни, в основному з Північної Америки і Європи, є основним місцем дислокації міжнародних іммігрантів. В 1960 році вони зосредили 39,9%, а в 2013 році – 64,2% іммігрантів світу. У 2013 році США і Канада зосредили майже чверть від загальної глобальної міграції. Найменша кількість іммігрантів мешкає у Латинській Америці та країнах Карибського басейну, Східній Азії і Тихоокеанському регіоні. Найбільша кількість іммігрантів у світі спостерігається в США (19,8% від загальносвітового обсягу) та Росії (4,8% від загальносвітового обсягу) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Кількість мігрантів за країнами світу у 1990-2013 рр.

Ранг	Країни-реципієнти			Країни-донори		
	1990-2000	2000-2010	2010-2013	1990-2000	2000-2010	2010-2013
1.	США	США	США	Казахстан	Бангладеш	Індія
2.	Росія	Іспанія	Росія	Мексика	Мексика	Мексика
3.	Німеччина	ОАЕ	Німеччина	Єгипет	Індія	Росія
4.	Афганістан	Росія	Саудівська Аравія	Бангладеш	Китай	Китай
5.	Канада	Італія	ОАЕ	Іран	Пакистан	Бангладеш

Джерело: [38]

Серед групи країн-донорів традиційно присутні Бангладеш, Китай, Індія, Мексика, Пакистан і Філіппіни. Практично всі вони мають давні зв'язки з традиційними країнами-реципієнтами: Австралією, Канадою та США і створюють нові з країнами Південно-Східної та Західної Азії, які залучають іноземних працівників. У період з 1990 року до 2013 року США прийняли

найбільше абсолютне число міжнародних мігрантів – майже 23 млн. осіб, що відповідає притоку одного мільйона нових мігрантів на рік. На другому місці Об'єднані Арабські Емірати з припливом у сім мільйонів, на третьому – Іспанія з припливом у шість мільйонів.

Глобальна економічна криза 2007-2008 рр. стала причиною підвищення рівня динаміки міжнародної міграції і в осяжному майбутньому, за відсутності більш суворих позицій міграційної політики (можливо, навіть з ними), міжнародна міграція буде мати стійкий висхідний тренд. У зв'язку з цим розуміння справжньої природи цього явища дає можливість ефективного використання та управління, тому досить важливо не тільки встановити чисельність, походження і призначення міжнародних міграційних потоків, але й їх правовий статус, зайнятість та соціальні умови. Наслідки міграційних процесів неоднозначні, однак їх вплив на соціально-економічний і політичний розвиток країн збільшується. Ступінь впливу багато в чому залежить від ефективності міграційної політики країни.

Аналіз наукової літератури дає можливість зазначити, що у 2007-2013 рр, що основними причинами міграцій є причини економічного, політичного та військового порядку. Говорячи ж про форми міжнародного міграційних процесів, відзначимо, що основними з них є постійна й тимчасова міграції [39]. Міжнародна міграція робочої сили набуває дедалі набувала глобальнішого характеру. Сьогодні вона охоплює абсолютну більшість країн світу. Та все ж основними напрямками сучасних міграційних процесів є Північний та Південноамериканський регіон, Західноєвропейський ринок, Південно-Східна та Західна Азія, Африканська ділянка переселенських рухів. Саме тому дані процеси потребують регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами, та виваженої міжнародної міграційної політики.

За даними Світового банку, у 2016 р. у 57 країнах із високим доходом іммігранти в середньому становили 26% населення, а в топ-10 країн світу – 36%. В інших групах країн частка іммігрантів до населення істотно нижча (рис. 2.2).

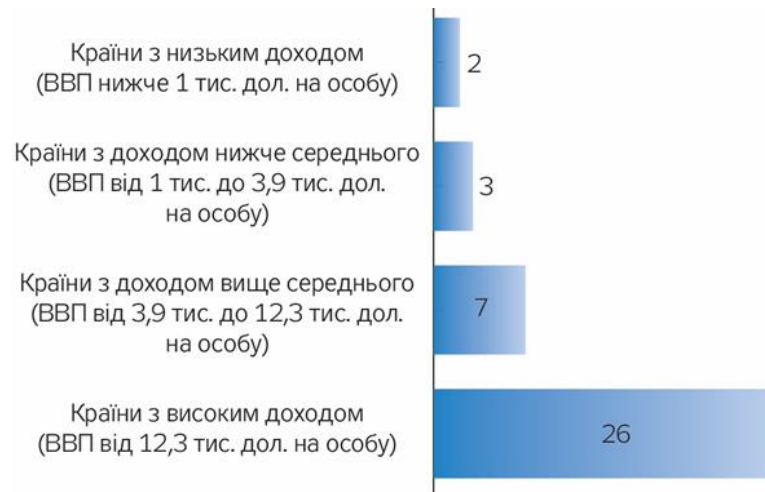

Рисунок 2.2 – Співвідношення імігрантів до населення країн за рівнями доходу, %

Джерело: [40-41]

Більшість розвинених країн самі створили потужну систему залучення, відбору та утримання іноземних мігрантів. У цих країнах щороку готують плани із залучення мільйонів нових імігрантів (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Обсяги та кількість національних програм по залученню нових імігрантів у деяких країнах світу

Джерело: [41]

Понад те, країни розробили десятки програм із метою залучення імігрантів за рівнями кваліфікації, видами зайнятості, секторами економіки та рівнем їхнього соціального статусу. Щоб щорічно виконувати ці плани й програми, створено спеціальні міністерства, рекрутингові та юридичні

компанії, благодійні й консалтингові організації, розроблено спеціальні банківські послуги. Усе для того, аби у цих країнах щороку зростав приплив перш за все іноземної робочої сили. Для того, щоб зрозуміти, навіщо країнам іммігранти, коротко проаналізуємо досвід США.

США – найбільший "мисливець" за мігрантами. Маючи лише 4% населення та 6% площі планети, країна залучила майже 20% усіх мігрантів у світі (близько 50 млн чол.). Щороку до США приїжджають до мільйона нових іммігрантів за різними програмами довгострокового перебування. У ХХ ст. іммігранти для США – це не просто робоча сила, це ключовий драйвер розвитку її економіки. Хоча іммігранти становлять тільки 14% населення США, вони створюють уже майже 30% усіх нових підприємств у країні. Шанси, що іммігрант відкриє свій бізнес, удвічі вищі, ніж це зробить корінний житель. За даними Inc. Magazine, уже близько 20% усіх роздрібних продажів у США (а це понад 1 трлн дол. на рік) здійснюються компаніями, створеними іммігрантами. Дослідження довели, що іммігранти не забирають робочих місць, а навпаки, створюють їх – у США кожний десятий робітник трудиться в підприємця-іммігранта.

Іммігранти допомогли США стати лідером у цифровій економіці. Так, за даними Inc. Magazine, у Кремнієвій долині 52% усіх компаній у 1995–2005 рр. були створені іммігрантами, 53% усіх наукових співробітників та інженерів у регіоні – також іммігранти. За цей період частка стартапів, створених іммігрантами, зросла на 50%, тоді як народженими в США – знизилася на 10%. У цілому, за даними журналу Fortune, 41% із 500 найбільших компаній США створені іммігрантами або їхніми дітьми, у тому числі 45% у сфері ІТ-технологій і 50% у сфері медицини. Без участі іммігрантів у США не з'явилися б такі компанії, як Apple, Google, GE, IBM, McDonald's, Tesla, Boeing, Disney, а свою роль у появі PayPal й What's Up відіграли українці в США. Опитування в технологічних компаніях показують, що не менш як 10% усього персоналу це іноземці, ще 40–50% – представники різних діаспор (тобто діти або онуки іммігрантів). Фактично завдяки іммігрантам США змогли обігнати Японію,

технологічного лідера ХХ ст., яка через політику протекціонізму дотепер має менш як 2% іммігрантів у структурі населення [40].

З обранням президентом США Д.Трампа (у т.ч. завдяки антимиграційним гаслам) американський бізнес і вчені сильно стурбовані можливістю зниження планів із припливу мігрантів. Адже це сильно вдарить по бізнесу та економіці країни загалом. Бізнес-школа The Wharton School навіть підрахувала, що якщо Трамп усе-таки зможе скоротити річні плани з припливу іммігрантів удвічі, то вже через десять років темпи зростання ВВП США зменшаться на 0,7%, тобто майже вдвічі (у 2016 р. ВВП зріс на 2,6%).

Канада – другий найбільший "вербувальник" мігрантів. Причому їй доводиться боротися ще й зі США за їхнє залучення. Наприкінці 2016-го, усвідомивши погіршення ставлення адміністрації Трампа до іммігрантів, Канада істотно (на 15%) збільшила на 2017 р. план з їхнього припливу – до 300 тис. Вона готова їх переманювати навіть зі США. У Каліфорнії, де працює найбільше іммігрантів, уздовж автобанів висять плакати "H-1B Problems? Pivot to Canada" ("Проблеми з візою H-1B? Перебирайтеся в Канаду"). У Канаді, можливо, найбільш налагоджена систем формування щорічних планів із припливу іммігрантів. Усі зацікавлені в іноземцях (бізнес, соцслужби, муніципалітети тощо) подають свої заявки в державні територіальні округи, ті – провінціям, а провінції – Міністерству з питань справ іммігрантів, біженців і громадянства, яке формує трирічний Vision Action Plan. У 2017 р., крім 300 тис. довгострокових іммігрантів, міністерством також заплановано залучити понад 120 тис. студентів-іноземців (щороку вони вливають у країну більш як 11 млрд дол.) і близько 250 тис. тимчасових трудових мігрантів.

Європа. На відміну від Америки, питанням міграції в Європі не приділялося великої уваги аж до розширення ЄС у 2004 р. Лише тоді перші "притягальні" програми запустили країни Північної Європи для вихідців із ЄС-10. Як результат, у ЄС виникла складна ситуація: у половині країн чисельність населення вже знижується, у більшості інших це відбудеться після 2030 р. Рівень народжуваності дуже низький: у середньому по ЄС – 1,58

дитини на одну жінку (при нормі природного відтворення населення у 2,1–2,2 дитини). Але в багатьох країнах ситуація ще гірша: у Португалії – 1,23; Греції – 1,30; Польщі – 1,32, Німеччині – 1,50. Але, крім низької народжуваності, більшість країн ЄС страждають ще від двох проблем – впливу трудових ресурсів і старіння населення. Як результат, у багатьох секторах економіки відчувається дефіцит робочої сили.

Країнам ЄС щорічно потрібні мільйони нових іммігрантів для підтримки розвитку своїх економік. Тільки Німеччині необхідно понад 500 тис. нових іммігрантів на рік. Тому з метою залучення та, головне, утримання іммігрантів країни ЄС активізували відносно тимчасових мігрантів такі механізми, як видача посвідки на проживання (ПНП) і видача громадянства.

Для того, щоб зрозуміти, наскільки країни активні (порівняно з Україною) у залученні іммігрантів, подивимося на рис. 2.4. У середньому по ЄС на 1000 жителів було видано 5 ПНП (усього понад 2,6 млн шт.) і 1,7 громадянства (841 тис. шт.). А якщо країни хочуть, щоб їхні економіки зростали швидше за США та Канаду (або хоча б не відставали), потрібно залучати ще більше людських ресурсів. Саме це й роблять у тому числі Швеція, Ірландія, Велика Британія. І це відбувається багато в чому за рахунок східноєвропейських країн.

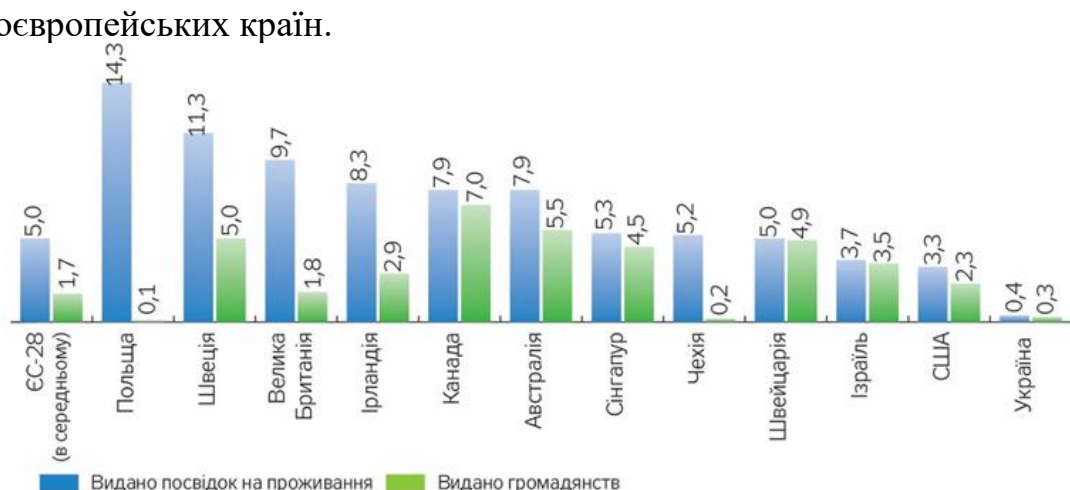

Рисунок 2.4 – Кількість виданих посвідок на проживання і видача громадянства у країнах світу у 2015 році, шт. на 1 тис. населення.

Джерело: [40-41]

Аналізуючи результати розрахунку індексу міграційної привабливості країн-членів ЄС, які представлені Волошиним Г.В., можна зазначити, що у 2000-2010 роках найпривабливішим для міграції був Люксембург, його індекс міграційної привабливості істотно вирізнявся серед інших країн-членів ЄС (табл. 2.2). До п'ятірки найпривабливіших щодо міграції країн-членів ЄС, окрім Люксембургу, належать Данія, Ірландія, Нідерланди та Швеція. В аналізованому періоді міграційний приріст завжди був додатним лише у Данії та Швеції. Єдиною країною, яка в досліджуваному періоді стала непривабливою для міграції є Великобританія. Волошин Г.В. виконав кластеризацію країн-членів ЄС за значенням індексу міграційної привабливості (табл. 2.2). Сформовано три кластери країн: привабливі для мігрантів ($ІМП > 1$); непривабливі для мігрантів ($ІМП \leq 1$); змінно привабливі ($ІМП$ в аналізованому періоді приймав значення як більше одиниці так і менше).

Таблиця 2.2 – Кластеризація країн-членів ЄС за значенням показника міграційної привабливості

Кластер		Країна	Кількість країн, що потрапляють у кластер	Діапазон зміни показника
Кластер 1: Привабливі для мігрантів		Австрія, Бельгія, Ірландія, Фінляндія, Люксембург, Швеція Нідерланди, Франція, Німеччина, Данія	10	>1
Кластер 2: Неприваб- ливі для мігрантів	Менш неприваб- ливі	Греція, Кіпр, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія	16	≤ 1
	Більш неприваб- ливі	Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка		
Кластер 3: Змінна привабливість		Великобританія	1	

Джерело: [42-44]

Отримані результати дають змогу оцінити привабливість міграції населення як в межах ЄС, так і в світовому масштабі. Порівняння цих результатів

свідчать, що на початку досліджуваного періоду поділ країн на міграційно привабливі та непривабливі відрізняються групою країн, що сформована в рамках другого кластеру – “менш непривабливі”. Тобто якщо розглядати привабливість територіальних переміщень працездатного населення в країни-члени ЄС з інших країн світу, то такі країни, як Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Португалія є привабливими для мігрантів. В межах ЄС ці країни є донорами робочої сили. Таким чином можна зробити висновок про те, що в структурі мігрантів цих країн домінуватимуть громадяни країн, які не є членами ЄС. Окрім цього аспекту треба відзначити, що динаміка зміни індексів міграційної привабливості країн-членів ЄС в світовому масштабі характеризувалась більшими темпами зростання, особливо яскраво такі тенденції проявляються в таких країнах, як Греція, Іспанія, Кіпр, Нідерланди, Чеська Республіка, Словаччина, Естонія.

Європейський Союз продовжує проводити цілеспрямовану політику збалансованості ринку праці. Формування спільного ринку праці, як ядра загальноєвропейського ринку праці, варто розглядати як процес створення умов забезпечення свободи пересування осіб, яка регулюється відповідними правовими нормами кожної країни-члена. Внаслідок світової економічної кризи ринки праці ЄС почали суттєво слабнути. Однак це не означає, що країни повністю закрили свої ринки для іноземної робочої сили. Країни-члени ЄС продовжують спрямовувати власну політику ринку праці на забезпечення повної продуктивної зайнятості всього економічно активного населення із залученням іноземної робочої сили, впроваджуючи більш посилені норми контролю за дотриманням умов працевлаштування мігрантів, їх перебування в країні, наявність відповідних дозволів, візової політики тощо [44].

Щоб залучити іммігрантів, насамперед підприємливих, з фінансовими ресурсами, країни вдаються до додаткових хитрощів. Якщо у вас підприємницький дух, є інвестиції (заощадження), готовність створювати стартапи або купити нерухомість, влада країни зробить усе, щоб з'явився привід видати вам ПНП або громадянство в найкоротший термін. Для цього

було розроблено кілька програм, таких, як стартап-візи, підприємницькі або інвестиційні візи тощо. Інвестуючи в середньому від 70 тис. до 2 млн дол. (залежно від програми), іммігрант і його сім'я мають право відразу одержати ПНП строком до п'яти років. У ЄС такі програми вже працюють у Франції, Ірландії, Італії, Нідерландах, Іспанії, Великій Британії, Данії та на Кіпрі.

Кіпр, до речі, у 2016 р. за програмами, пов'язаними з одержанням ПНП і громадянства, залучив близько 4 млрд євро, а це більш як 20% ВВП країни. І за даними The Guardian, українці на Кіпрі в лідерах серед мігрантів. І не тільки там – як правило, наші співвітчизники входять у топ-5 за кількістю виданих віз саме таких типів у більшості країн ЄС.

У 2014 р. Естонія запустила одну з найбільш інноваційних програм за назвою E-residence (електронне резидентство). Вона дає можливість іноземцю одержати національну ID-карту з чипом та електронним підписом. Що дає право відкривати рахунки в естонських банках (невдовзі, без першого відвідування банку), реєструвати компанії та управляти ними. Власники E-residence платять 0% податку на прибуток. До 2025 р. влада планує залучити 10 млн таких е-резидентів. І це при населенні країни в 1,3 млн чол. На сьогодні уже видано понад 10 тис. E-residence громадянам понад 130 країн. Українці вже в топ-3 (більш як 10% від усіх е-резидентів), а в цілому 57% усіх ПНП в Естонії одержали українці. Це ще один приклад масштабної програми зі стимулювання припливу трудових ресурсів та їхніх капіталів [40].

Розглянемо причини активної імміграційної політики багатьох країн у 2013-2016 рр.

Перша причина активної імміграційної політики багатьох країн – це погіршення демографічної ситуації в розвинених країнах і зростання еміграції населення. Іммігранти потрібні, щоб забезпечити зростання або сповільнити зменшення кількості населення в країні. У багатьох країнах саме іммігранти вже забезпечують збільшення населення (рис. 2.5). У США – майже на 50%, у Канаді – майже на 70, у Швеції – майже на 80, в Угорщині – на 100%. Однак у

Польщі, Румунії і, тим більше, в Україні кількість населення зменшується за рахунок еміграції. Ці країни вже потребують іммігрантів, щоб покрити від'ємне міграційне сальдо.

Рисунок 2.5 – Вплив імміграції на динаміку населення у 2016 році

Джерело: [40]

Друга причина – іммігранти потрібні, щоб забезпечити зростання або сповільнити зменшення кількості робочої сили. Наприклад, у Канаді 2018 року вже понад 75% приросту робочої сили відбувається завдяки іммігрантам. А до 2034 р. цей показник становитиме 100%. У Канаді мігранти вже становлять половину всіх працездатних кадрів у всіх секторах точних наук, технологій, інженерії. Така сама ситуація у Швейцарії: мігранти вже становлять близько 50% усіх працівників у харчовій промисловості, 70 – у фармацевтиці, 80% – у годинниковій промисловості. А що якби Швейцарія відторгала мігрантів? Конструктивна візіонерська політика швейцарської влади дозволяє країні розвивати ключові сектори економіки саме завдяки іммігрантам і забезпечувати її солідною експортною виручкою.

Третя причина – іммігранти сприяють зростанню ВВП. Розвинені країни звернули увагу на іммігрантів як на нове джерело зростання економіки. Ні природні ресурси, ні іноземні інвестиції вже не дають такого темпу зростання

ВВП, який був у ХХ столітті. Останні 60 років кожне десятиліття середньорічні темпи зростання ВВП у світі весь час знижуються: якщо в 1960-х зростання становило 5,48%, то у 2000-х – усього 2,81%. Прогнозується, що якщо не залучати іммігрантів, то до 2040 р. темпи зростання ВВП упадуть ще майже вдвічі. Це відбудеться у т.ч. через зменшення кількості працездатного населення, що призведе до зменшення капітальних та іноземних інвестицій, податків і платежів.

Ця проблема особливо характерна для Східної Європи, де крім низької імміграції має місце висока еміграція. Наприклад, у Польщі через низький приплив іммігрантів уже скорочується приплив іноземних інвестицій. Якщо 2015 року він становив 15,3 млрд дол., то 2017-го – усього 6,4 млрд. Опитування представників польського бізнесу 2018 року показує, що 16% компаній планують і далі скорочувати інвестиції в країні через неможливість забезпечити підприємства робочою силою.

У низці країн уже розуміють важливість іммігрантів для розвитку економіки. Наприклад, міністерство у справах іммігрантів Канади порахувало, що 2017 року іммігранти вже забезпечили 8% приросту ВВП, до 2023-го їхній внесок у приріст ВВП становитиме 23%, а до 2040 р. – 33%. Це дуже відчутно, зважаючи на те, що у 2020–2040 рр. ВВП Канади зростатиме в середньому за рік на 1,9–2,5%. За деякими оцінками, у Польщі й Швеції внесок мігрантів у приріст ВВП 2018 року становитиме вже понад 10%.

Іммігранти, як прямо, так і опосередковано відчутно впливають на економічне зростання. Завдяки їхньому підприємницькому духу істотно збільшуються доходи домогосподарств мігрантів. За даними дослідження Center for American Progress, легалізація іммігрантів у США в перший рік приносить зростання їхніх доходів від 15 до 28%, а отримання громадянства збільшує їхні доходи ще на 10% на рік. Інше дослідження показує, що після отримання громадянства доходи іммігранта вже за перший рік зростають на 32% (у корінних жителів доходи збільшуються лише на 5–

15% на рік). Таким чином держава отримує досить дохідного платника податків.

У квітні 2018 р., виступаючи на Канадському імміграційному саміті, міністр у справах іммігрантів Канади Ахмед Хуссен заявив, що вже не стоїть питання, навіщо потрібні іммігранти. Тепер головне питання – скільки потрібно іммігрантів? За його даними, 1971 року в Канаді на одного пенсіонера припадало шість осіб працездатного віку, 2012-го – чотири, а до 2036-го залишиться всього двоє працівників на одного пенсіонера. Тому канадський міністр поставив ще одне запитання: "Якщо приплив іммігрантів до країни залишиться на нинішньому рівні, то як підтримувати подальший розвиток Канади?"

Аналітичний центр Conference Board of Canada стверджує, що країна має щорічно залучати кількість іммігрантів, яка дорівнює 1% її населення. Це дозволить розв'язати проблему скорочення співвідношення працездатних і пенсійних категорій населення, а також зберегти темпи зростання економіки. Подивімося, чи достатньо країни залучають іммігрантів (рис. 2.6).

Рисунок 2.6 – Потреби країн світу у припливі іммігрантів у 2016 році

Джерело: [40]

Через демографічний дисбаланс і еміграцію практично всі сектори економіки гостро потребують робочої сили. Однак дедалі більше досліджень вказують на те, що найбільший попит на мігрантів формуватимуть міста й мегаполіси. Світ стає все більш урбанізованим, і цей процес тільки прискорюється. За даними відомого урбаніста Габріеля Ланфранчі з посиленням на ООН, у містах нині живе близько 3,5 млрд людей, а до 2050 р. тут житиме майже вдвічі більше – 6,5 млрд. У найближчі 15 років світ урбанізується сильніше, ніж за всю попередню історію людства. Урбанізація відбувається втричі швидше, ніж зростає населення. До 2035 р. міська територія у світі зросте вдвічі, і за цей період буде розширено наявних і побудовано нових міст за площею стільки, скільки за попередні шість тисяч років.

Через погіршення демографічної ситуації та прискорення еміграції дедалі більше країн зазначають, що мігранти потрібні їм тут і тепер. Наприклад, позиція міністерства у справах іммігрантів Канади така: що скоріше мігрант приїде в країну, то швидше буде відчутним соціально-економічний ефект від його життєдіяльності в Канаді. Досвід США також показує: що скоріше легалізувати мігрантів і дати їм громадянство, то швидшим і вищим буде економічне зростання країни. Оскільки це не тільки нові робочі руки, це також споживачі і платники податків. Отже, відповідь на це запитання очевидна: якщо країна або місто хоче швидше розвиватися, потрібно швидше залучати іммігрантів, легалізувати їх і видавати громадянство своєї країни.

2.2 Оцінка міграції робочої сили в Україні

Населення України постійно зменшується внаслідок демографічних, еміграційних процесів, а останнім часом і через військовий конфлікт на Сході

країни. Так, зменшення населення внаслідок демографічних процесів (зменшення народжуваності, старіння) вважається цілком природним, і таким що притаманне розвиненим країнам світу, тоді як зменшення населення внаслідок еміграції вказує на сукупність несприятливих умов всередині країни, які виштовхують населення в міжнародні міграційні процеси.

Загалом в історії розвитку міграційних процесів України протягом ХХ-ХХІ століть можна виділити п'ять хвиль, які частково перетинаються [45].

Перша хвиля припала на кінець ХІХ – початок ХХ століття та була викликана економічними причинами – малоземеллям і перенаселенням. Тоді більше ніж 500 тисяч українців із теперішніх західних регіонів України та більш ніж два мільйони українців з російських губерній залишили батьківщину. Частина оселилася у Канаді, інша – у Сибіру.

Друга хвиля припала на період після 1918 року, коли з країни виїхали керівники центральної Ради і національних урядів, інші незгідні із новою владою та їх сім'ї, рятуючись від більшовиків.

Повторення історії відбулося після Другої світової війни (третья хвиля), коли по їх сліду вирушили діячі національного руху та їх сім'ї, рятуючись від НКВС.

Четверта хвиля еміграції припала на 1970-ті роки і стосувалася висилки дисидентів і масового виїзду євреїв в Ізраїль. До речі, таким шляхом країну покинули багато представників інтелігенції.

П'ята хвиля еміграції припала на 1990-і роки і продовжується по теперішній час. Її можна умовно поділити на два етапи:

- стабілізації зовнішньої трудової міграції та припинення човникової торгівлі – від початку ХХІ ст. до подій весни 2014 року;
- зростання масштабів зовнішньої трудової міграції та формування потоків вимушеної міграції – з весни 2014 року.

Основні їх причини - як і сто років тому - економічні і соціальні.

Так, за попередніми даними Державної служби статистики України, кількість наявного населення України (без урахування тимчасово окупованої

території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) на початок 2017 року становила 42584,5 тис. осіб.

Бурхливість міграційних процесів у Україні, з огляду на ряд криз останнього десятиліття, має вагомий вплив на міграційний світогляд населення та розвиток держави в цілому. З огляду на це, міграційні процеси в Україні потребують аналізу та визначення основних причин.

Динаміка чисельності українських мігрантів протягом 2008-2017 років представлена на рис. 2.7. В результаті аналізу виявлено, що у всі роки країна мала позитивне сальдо міграції, що свідчить про потенційну привабливість України для іноземних мігрантів.

В 2017 році до України іммігрувало 4027 іноземців. Майже 69% з них – росіяни (2776 осіб). На другому місці розташувалася Туреччина із показником у 5,9% (239 осіб). Третє місце посіла Молдова - 5,2% (209 осіб). Основною метою імміграції в Україну є навчання та працевлаштування, їх доля складає, відповідно 57,5% та 33,9%.

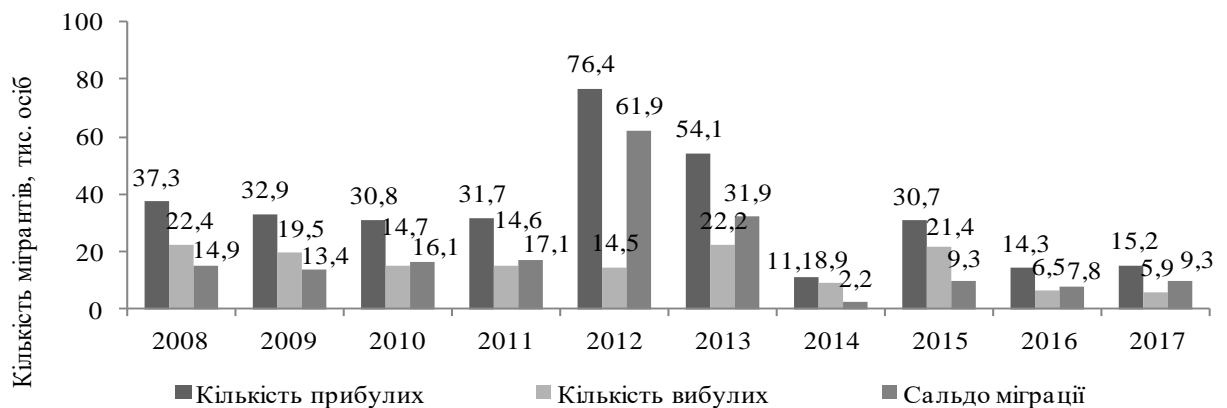

Рисунок 2.7 – Динаміка чисельності українських мігрантів протягом 2008-2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [46]

Тривалий час більшість українських трудових мігрантів виїжджали до Російської Федерації. Міграційний коридор між Україною та Росією був настільки масштабним, що його можна було порівняти лише з таким коридором між Мексикою та США [46]. Анексія Криму Російською

Федерацією та російсько-українська війна на Донбасі суттєво вплинули на скорочення українських кількості трудових мігрантів, які працюють на теренах РФ. Однак не дивлячись на це у загальній структурі прямих іноземних інвестицій в Україну у 2016 р. (близько 4,4 млрд дол.) переважна більшість коштів являла собою перекази трудових мігрантів саме з Російської Федерації [47]. Таким чином, збереглася й певна інвестиційна залежність української економіки від російських бізнес-структур. Крім того, ці українські трудові мігранти продовжують перебувати у російському інформаційному полі, націленому переважно на формування стійкого переконання у нездатності Української держави вирішувати складні проблеми сучасності. Водночас трудова міграція до РФ, за даними МОМ, має переважно короткостроковий характер: близько 60% мігрантів працюють на території Росії обмежений термін [10, с. 13]. Це обумовлено визначенням російськими владними структурами 90-денного терміну перебування трудових мігрантів на території РФ без виїзду поза межі країни. Такий термін, найбільш вірогідно, був визначений саме для обмеження тривалого працевлаштування трудових мігрантів на території РФ.

На основі даних Державної служби статистики України, лідерами по кількості українських мігрантів є Росія та Польща, частка яких в структурі еміграції за 2017 р складає 26,3% та 38,9%. Основні тенденції трудової міграції за 2017 відображено в Додатку А. Найбільше в Україні мігрують кваліфіковані робітники з інструментом, що негативно впливає на економіку виробничих галузей України (табл. 2.3).

Довгострокові трудові мігранти чоловічої статі переважають у віковій групі 30-44 років (50% чоловіків / 36% жінок), а трудових мігрантів-жінок більше в категорії 45-65 років (47% жінок / 28% чоловіків). У молодшій віковій групі 18-29 років кількість чоловіків / жінок більш збалансована (17% / 22%). Між чоловіками й жінками існує чіткий поділ праці. Чоловіки в основному зайняті на будівництві, виробництві і в галузі транспорту, тоді як жінки зайняті в основному в догляді на дому та в готельно-ресторанному бізнесі. Молодші

жінки більше працюють у готельно-ресторанному бізнесі, а старші жінки надають послуги догляду на дому. Будівництву надають перевагу багато молодих українських трудових мігрантів чоловічої статі. Середня різниця в особистому рівні доходів між чоловіками й жінками становить 5% на користь довгострокових трудових мігрантів чоловічої статі.

Таблиця 2.3 – Трудові мігранти за професійними групами, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2015–2017 рр.

	Усього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, які мали роботу за кордоном, усього, тис. осіб	1275,6	381,2	894,4	655,0	620,6
у тому числі за професійними групами, %					
професіонали, фахівці, технічні службовці	9,1	6,0	10,5	12,8	5,1
працівники сфери торгівлі та послуг	14,3	33,1	6,3	14,9	13,6
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства	1,7	0,4	2,3	1,6	1,9
кваліфіковані робітники з інструментом	25,9	2,3	35,8	29,4	22,2
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	7,4	2,9	9,3	8,0	6,7
найпростіші професії	41,6	55,3	35,8	33,3	50,5

Джерело: [49]

Ця різниця набагато нижча, ніж в інших обстежених країнах ПССЄ. При розгляді двох основних напрямків міграції можна побачити, що чоловіки заробляють в середньому на 22% більше в країнах СНД (1 456 доларів США проти 1 198 доларів США серед жінок), тоді як у країнах ЄС в цілому панує паритет між особистими доходами чоловіків і жінок. В межах одного сектора

особисті доходи чоловіків і жінок найбільше різняться, на користь чоловіків, у галузі охорони здоров'я (53%), готельно-ресторанного бізнесу (53%) і сільського господарства (28%). І це попри те, що частка мігрантів із вищою освітою значно вища серед жінок (53%), ніж серед чоловіків (37%). Жінки так само схильні відправляти грошові перекази, як і чоловіки, і роблять це з такою самою частотою. Однак трудові мігранти-жінки відправляють в середньому на 20% меншу суму грошових переказів (5 708 доларів США), ніж трудові мігранти чоловічої статі (7 200 доларів США). Трудові мігранти-жінки надають перевагу офіційним каналам грошових переказів, але на практиці поведінка чоловіків і жінок щодо відправлення грошових переказів майже ідентична [50].

Водночас до країн ЄС з України виїжджають переважно довгострокові мігранти – до Польщі 67,6 % від загальної кількості українських мігрантів, до Чеської Республіки – 77,3%, до Італії – 87,2 % [10, с. 13]. При тому кількість українських трудових мігрантів останнім часом різко зросла у Польщі. Так, тільки протягом першого півріччя 2017 р. для них було видано 750 тис. запрошень. А протягом 2018 р. їх кількість може сягнути 3 млн. Остання статистика показує, що країни Євросоюзу все більш раді вітати у себе українських працівників. В Чехії квоти на робочих з України зросли з 19 600 до 40 000, в Німеччині закони щодо працевлаштування іноземців були значно пом'якшені. В Польщі кількість працюючих українців залишається стабільно високою: лише офіційно там працевлаштовано 483 000 українців. А це – 67% легально працевлаштованих мігрантів.

По даним Національного Банку України, за перше півріччя 2019 року трудові мігранти перевели в Україну \$5,54 млрд, що на \$254 млн більше показника аналогічного періоду 2018 року. За січень-червень з ЄС в Україну переведено \$3,65 млрд, а з країн СНД – \$559 млн. В лідерах – Польща (за звітний період надійшло понад \$1,9 млрд переказів), Чехія (надійшло близько \$505 млн), Росія – \$498 млн, США – \$458 млн. Разом з тим, дані НБУ вказують на те, що в Росії кількість українських мігрантів падає. Тоді як в 2015

році з Росії до України прийшло \$1,8 млрд, в 2018 році цей показник становив лише \$1 млрд. Таким чином, українські трудові мігранти перелаштовуються з Росії на Європу, а їх кількість зростає [51].

У ЄС у пошуках кваліфікованих трудових ресурсів дедалі більше зростає попит саме на українців (рис. 2.8).

Рисунок 2.8 – Кількість виданих нових посвідок на проживання і громадянств українцям в Європейському Союзі, тис. шт.

Джерело: [40-41]

Якщо всього за 2012–2015 рр. серед негромадян ЄС приріст виданих ПНП становив 20%, або на 2,6 млн шт., то серед українців – 3,2 разу, до 500 тис. Приріст виданих громадянств за цей же термін становив лише 1%, але серед українців – у 3 рази. І українці вже входять у топ-5 одержувачів ПНП або громадянств у 10 із 28 країн ЄС. За 2012–2015 рр. українці піднялися на перше місце в ЄС за виданими ПНП, а за громадянством перемістилися з 21-го на 8-ме місце.

Ключовий "попит" на українців сьогодні формує Польща. Ця країна усе ще перебуває на останньому місці в списку з 57 країн з високим доходом, маючи всього 12,3 тис. дол. ВВП на одного жителя. Поляки розуміють, що якщо вони хочуть зростати швидше й досягти хоча б рівня Словенії (35-те місце з 21,3 тис. дол. ВВП на одного жителя), та й щоб просто закріпитися в середині клубу розвинених держав, їхній країні потрібно залучати більше

трудових ресурсів. Здавалося б, у 2015 р. Польща вже видала більш як 20% усіх ПНП у ЄС (понад 540 тис. шт., або 14,3 шт. на 1000 жителів). Однак для бізнесу цього мало. За даними рекрутингової компанії Work Service, і досі 25% компаній мають проблеми з набором співробітників, особливо робочих спеціальностей. Це пов'язано як зі старінням місцевого населення, так і з виїздом понад 2 млн поляків у інші країни ЄС.

Тому бізнес Польщі фактично веде монотонну лобістську кампанію зі спрощення процедури працевлаштування іноземців (читайте – українців). За 2015–2017 рр. пролобійовано ряд важливих рішень. По-перше, Польща стала єдиною країною ЄС, у яку дозволено в'їхати на роботу без робочої візи (тільки за наявності біометричного паспорта) і зайнятися оформлення документів прямо за місцем майбутнього працевлаштування. По-друге, на підставі так званого освядження (дозволу на роботу) мігрант може залишитися на період понад 90 днів, тобто легально порушити строк безвізового перебування в країні. Головне – вчасно подати необхідні документи для подовження вищезгаданого строку. По-третє, власники "карти поляка" (а це вже понад 80 тис. українців) одержують ПНП одразу ж після переїзду в Польщу, а через рік – паспорт громадянина ЄС і грошову допомогу. По-четверте, з 1 січня 2018 р. іноземці зможуть оформити на місці новий документ "дозвіл на сезонну роботу" терміном до восьми місяців (ще одна можливість легально порушити 90-денний безвізовий строк). І цей документ видаватиметься швидше, ніж "освядження". По-п'яте, також із 2018 р. система працевлаштування іноземців починає мати повідомний характер. Тобто роботодавцю не потрібно буде місяцями чекати, поки Держуправління справами воєводства узгодить їхнє працевлаштування, він може найняти іноземця в день подачі документів у воєводство.

Завдяки таким активним заходам, за даними Financial Times, Польщі вдалося за рахунок українців відновити зростання працездатного населення віком від 15 до 70 років. За 2009–2016 рр. воно збільшилося майже на мільйон

(до 30,6 млн чол.). А в Україні за цей час, навпаки, знизилося на 6 млн, до 28,9 млн чол. [52-55].

Причини виїзду українців за кордон, визначені Київським міжнародним інститутом соціології, представлені на рис. 2.9.

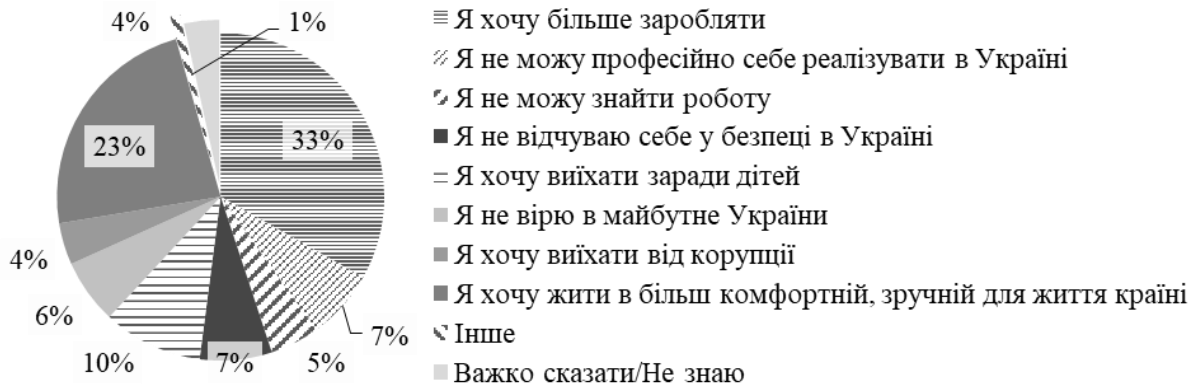

Рисунок 2.9 – Причини виїзду українців за кордон, станом на 2017 р.

Джерело: результати опитування Київським міжнародним інститутом соціології

Відповідно до рис. 2.2, основною причиною міграцій є бажання заробляти більше (33%) та бажання жити в більш комфортній, зручній для життя країні (23%). Третє місце займає бажання емігрувати заради дітей (10%).

Переважає більшість українських трудових мігрантів, що мають намір повернутися, планують повернутися до місця свого походження. У кожному разі, позитивна оцінка міжнародних чинників, невідконтрольних трудовим мігрантам (тобто питання середовища), як-от можливості працевлаштування та бізнес-клімат в Україні, залишаються важливими факторами, що впливають на рішення про повернення назавсім. Ці чинники часто описують як «умови повернення». Одному з десяти довгострокових трудових мігрантів вдалося об'єднатися з членами сім'ї за кордоном, а ще 11% досягли часткового возз'єднання сім'ї. Як і очікувалося, частка возз'єднаних сімей значно вища в таких країнах, як США й Канада, й вдвічі вища в країнах СНД порівняно з країнами ЄС. Діаспорні об'єднання не відіграють суттєвої ролі для переважної більшості довгострокових трудових мігрантів незалежно від країни призначення. Тільки кожен десятий український трудовий мігрант якимось

взаємодіє з діаспорними об'єднаннями за кордоном, і лише 41% у цій групі є зареєстрованими членами таких об'єднань.

Одним із поштовхів до міжрегіональної міграції є отримання стабільного та гідного заробітку, з огляду на те, що протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція - доходи більшості верств населення не є достатніми для елементарного задоволення першочергових потреб. Лише за офіційною статистикою Держстату [52], нерівномірність середньомісячної зарплати у регіонах набула такого розриву, що навіть по завершенню 2015 року жоден із регіонів України не досяг рівня середньомісячної заробітної плати м. Києва за 2012 рік. Дослідження розміру цього показника у розрізі регіонів України засвідчило найвищі розміри в: місті Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій та Київській областях, а найнижчі в: у Тернопільській, Чернівецькій та Житомирській областях [45]. Середньомісячний заробіток мігранта за кордоном та в Україні суттєво відрізняється (рис. 2.10).

Рисунок 2.10 – Середньомісячний заробіток мігранта за кордоном та в Україні, дол. США

Джерело: [23]

Внаслідок анексії Росією АР Крим та втрати Україною контролю над частиною території Донецької та Луганської областей з'явилися великі потоки людей, які були змушені залишити місця свого постійного проживання і переселитись до інших регіонів України (в засобах масової інформації їх визначають як “вимушені переселенці”, в офіційних документах – як “внутрішньо переміщені особи” (далі – ВПО).

Так, починаючи з 2014 року численні внутрішні переселення в Україні, що спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, носять вимушений характер. За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення ВПО, станом на 20 липня 2016 року з невідконтрольних Уряду територій до інших регіонів України переміщено понад 1029,6 тис. осіб, у т.ч. з Донецької і Луганської областей 1007,1 тис. осіб та АР Крим і міста Севастополь 22,5 тис. осіб.

Водночас за даними Міністерства соціальної політики України, яке здійснює реєстрацію ВПО, що є передумовою отримання соціальної підтримки, чисельність вимушених мігрантів більша і становила на липень 2016 року 1774,6 тис. осіб з Донбасу і Криму.

За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу про розміщення ВПО, найбільше з них розміщено у Луганській (275,0 тис. осіб), Харківській (191 тис. осіб), Донецькій (120 тис. осіб), Дніпропетровській (81,0 тис. осіб), Запорізькій (69,0 тис. осіб), Київській (51,0 тис. осіб) областях та найменше розселено у Тернопільській (2,5 тис. осіб), Чернівецькій (3,0 тис. осіб), Рівненській (3 тис. осіб), Закарпатській (4,0 тис. осіб), Івано-Франківській (4,0 тис. осіб) та Волинській (5,0 тис. осіб) областях.

Таким чином, більшість ВПО перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися до покинутих домівок. Водночас, за даними соціологів, близько третини ВПО орієнтується на постійне проживання в інших регіонах України.

Політична ситуація в країні - на сьогоднішній день цей фактор є особливо актуальним для України. Звернемося до світового досвіду.

Наприкінці ХХ ст. Угорщині довелося прийняти десятки тисяч біженців, передусім етнічних угорців, які масово рятувалися від конфліктів та політичної нестабільності в колишній Югославії та Румунії, що створювало неабиякі труднощі. Проте із нормалізацією життя на Балканах, вступом до ЄС Словаччини та Румунії, де проживає численна угорська меншина, цей потік скоротився. Натомість значна частина угорської молоді, насамперед кваліфікованої, орієнтована на працевлаштування в багатших країнах Євросоюзу [56, с. 140].

Як складеться політична ситуація в Україні прогнозувати навіть на найближчу перспективу важко. Можна стверджувати лише про наявність політичної нестабільності. В разі нестабілізації ситуації можна очікувати збільшення виїздів за кордон національних меншин з України. Навіть у випадку стабілізації ситуації, враховуючи політичні події, які відбулися в Україні з початку 2014 року, можна прогнозувати зменшення кількості мігруючих до Росії, особливо це стосується мігрантів із західних областей. Як альтернативу мігранти можуть обрати країни Європейського Союзу, крім того цьому сприятиме і спрощення візового режиму.

2.3 Аналіз економічних та соціальних ефектів міграції

Позитивними ж наслідками міграції є: покращення матеріального благополуччя сімей мігрантів – 45%; надходження грошей в країну – 16%; встановлення нових соціальних зв'язків – 11%; підвищення кваліфікації мігрантів – 9% [57]. На основі даних Національного банку України [55] проведено аналіз впливу міграції на економіку України, основним засобом якого є грошові перекази трудових мігрантів, що водночас є і основним негативним фактором внаслідок затримки росту кількості грошових переказів в Україну. Суми переказів, яка складала 6177 млн. дол. у 2008 році зросла на 35% у 2013 році до

8537 млн. дол. З 2013 року цей показник зріс ще на 8% у 2017 році до показника 9287 млн. дол., завдяки чому можна визначити тенденцію до спадання кількості переказів. Так, за даними Нацбанку за 2011-2015 роки українськими заробітчанами перераховано в Україну грошових переказів на загальну суму 34 242 млн. дол. США (таблиця 2.4) [45].

Таблиця 2.4 – Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну, млн.дол. США

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Надходження - усього	6177	5370	5862	7019	7526	8537	6489	5154	5425
з них:									
– через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252	3278	3293	2410	2006	2279
– через міжнародні платіжні системи*	2097	1825	2126	2804	3213	4084	3190	2135	2126
– неформальними каналами	805	713	777	963	1035	1160	889	1013	1020
у тому числі:									
1. Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)	3024	2855	3373	4022	4619	5652	4318	3452	3602
з неї:									
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	414	352	455	569	654	780	593	649	648
2. Приватні трансферти	3153	2515	2489	2997	2907	2885	2171	1702	1823
у тому числі:									
Грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року	2140	1643	1560	1890	1749	1531	1165	1016	1102
з них:									
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	391	361	322	394	381	380	296	364	372
Інші приватні трансферти	1013	872	929	1107	1158	1354	1006	686	721
Довідково: обсяги грошових переказів у % до ВВП**	3,4	4,6	4,1	4,1	4,1	4,5	4,8	5,7	5,8

*без урахування переказів, що здійснюються на користь нерезидентів

** з 2010 року ВВП за методологією СНР-2008

Примітка: дані за 2014 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Джерело: [55]

У структурі платіжного балансу з приватними грошовими переказами в значній мірі пов'язані дві статті: “оплата праці робітників” і “приватні трансферти” (за офіційними даними Національного банку України, далі –

Нацбанку). Чиста оплата праці представляє собою частину заробітку членів родини за кордоном, яку вони передають домашньому господарству на територію своєї економіки. Приватні трансферти охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами – нерезидентами.

З наведеної таблиці 2.4 виходить, що протягом 2011-2013 років зберігалася позитивна тенденція до підвищення обсягів приватних грошових переказів в Україну, тоді як протягом 2014-2016 років ситуація змінилася в гіршу сторону. Так, у 2014 році зафіксовано від’ємне значення в розмірі 24 % (або на 2048,0 млн. доларів США від показника 2013 року). У 2015 році обсяги грошових переказів за рік зменшилися на 28 % у порівнянні з 2014 роком, у 2016 році ситуація дещо покращилася – обсяги зросли на 5,3% до попереднього року. Загальними причинами зниження обсягів грошових переказів протягом 2014-2015 років: зменшення переказів до Донецької та Луганської областей (скоротилися вдвічі – на 0,5 млрд. доларів США); через анексію АР Крим дані щодо переказів у республіку в 2015-2016 році не обраховувалися; девальвація російського рубля на 72 % та інше.

Основними країнами, з яких надходять найбільші грошові перекази протягом 2011-2016 років залишаються: Росія, США, Німеччина, Великобританія та Кіпр (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Обсяги приватних грошових переказів в Україну

Показники	млн. дол. США												
	2011		2012		2013		2014		2015		2016		
	млн. дол. США	у % до заклиняного обсягу	млн. дол. США	у % до заклиняного обсягу	млн. дол. США	у % до заклиняного обсягу	млн. дол. США	у % до заклиняного обсягу	млн. дол. США	у % до заклиняного обсягу	млн. дол. США	у % до заклиняного обсягу	у % до попереднього року
	6056,0	100,0	6491,0	100,0	7377,0	100,0	5600,0	100,0	4141,0	100,0	4405,0	100,0	106,4
у тому числі:													
Росія	1987,6	32,8	2350,3	36,2	2703,8	36,7	2015,2	36,0	1158,2	28,0	977,6	22,2	84,4
США	612,9	10,1	604,3	9,3	642,5	8,7	537,6	9,6	515,0	12,4	602,0	13,7	116,9
Німеччина	423,1	7,0	403,3	6,2	417,5	5,7	328,0	5,9	269,6	6,5	303,9	6,9	112,7
Велико- британія	248,2	4,1	241,7	3,7	245,0	3,3	261,7	4,7	244,9	5,9	266,7	6,1	108,9
Кіпр	331,1	5,5	346,4	5,3	325,4	4,4	264,0	4,7	244,4	5,9	255,9	5,8	104,7

Джерело: [55]

Грошові перекази за період 2011-2017 продемонстровано на рис. 2.11.

Рисунок 2.1 – Грошові перекази за період 2011-2017 рр.

Джерело: [23]

Таким чином, приватні грошові перекази в Україну не лише позитивно впливають на економіку України, але й сприяють розвитку ринку фінансових послуг в частині залучення й розвитку міжнародних платіжних систем.

Поряд з цим, тяжіння громадян України до пошуку роботи за кордоном негативно впливає на внутрішній ринок праці в Україні, який щороку втрачає висококваліфікованих фахівців.

Грошові перекази мають, безумовно, істотний позитивний вплив на загальний бюджет домогосподарств, до яких належать трудові мігранти, що переказують гроші, забезпечуючи в такий спосіб основне джерело доходу середнього бюджету ДГ. Грошові перекази становлять майже 50% бюджету тих ДГ, що отримують грошові перекази й мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих ДГ, що отримують грошові перекази й мають у своєму складі короткострокових трудових мігрантів. Навіть у випадку ДГ, що отримують грошові перекази, але не мають у своєму складі трудових мігрантів, вплив грошових переказів залишається значним (21% від загального бюджету) й має таку саму вагу, як доходи, отримані у формі заробітної плати в приватному секторі (20%) і пенсій (20%).

Ці кошти використовуються насамперед на основні щоденні потреби сім'ї (харчування, одяг тощо), далі на поліпшення умов життя (купівля меблів і побутової техніки тощо), а також на розширення або купівлю / будівництво нового будинку. Заощадження та інвестиції становлять велику частку обсягу грошових переказів в Україну, але найбільша частка інвестицій зорієнтована на купівлю нерухомості. Три найважливіші цілі переказування грошей – це підтримка сім'ї, підтримка батьків і накопичення заощаджень. Наявні офіційні оцінки обсягів грошових переказів трудових мігрантів ненадійні, позаяк вони не точно оцінюють вартість переказів через неофіційні канали, а також вартість переказів у натуральній формі.

Отже, найпомітнішим позитивним чинником зовнішньої трудової міграції українців є те, що більшість зароблених за кордоном коштів повертаються в Україну. Ці кошти підтримують курс національної валюти та фінансують споживання домогосподарств. До найбільш значущих негативних чинників автори записки віднесли дисбаланси на ринку праці, підвищені очікування працівників щодо розмірів заробітної плати, можливе поглиблення нерівності в доходах між домогосподарствами, неефективне використання державних коштів на соціальний захист (рис. 2.12) [58].

Складні міграційні процеси, особливо трудова міграція вкрай негативно впливає на демографічний розвиток сучасної України. Особливу загрозу неконтрольовані міграційні процеси спричиняють на участь у міжнародному поділі праці, на залучення до європейських та світових ринків, соціальну та національну безпеку. Тим більше, що сьогодні основним стратегічним завданням для України є збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та інтеграції до європейського економічного та міграційного простору, забезпеченні наближених до світових стандартів якості та тривалості життя, реалізації прав і свобод громадян [59].

За роки державної незалежності активізувалися загрози, пов'язані з деструктивними тенденціями інтелектуального розвитку України, внаслідок активізації міграційних потоків.

Тип міграції	Позитивні	Негативні
КОРОТКОСТРОКОВА / МАЯТНИКОВА (5-7% працездатного населення)	Притік грошових переказів (стабільний або зростає)	Вища інфляція заробітних плат (на окремі види робіт, які в дефіциті)
	Зменшення безробіття	Зменшення споживчого попиту
	Стимули інвестувати в освіту/навички, щоб отримати кращу роботу	Зменшення податкових надходжень
	Зниження бідності (за рахунок покращення добробуту домогосподарств з мігрантами)	Зменшення внесків на соціальне страхування
	Підвищення попиту та інвестицій (грошові перекази)	Збільшення розшарування населення за рівнями доходів
ДОВГОСТРОКОВА (5% працездатного населення)	Притік грошових переказів (може спадати з часом)	Зниження кількості людського капіталу
	Притік інвестицій від діаспори	Негативні демографічні тенденції
	Збільшення обсягів торгівлі з країнами-реципієнтами	Зниження ефективності державних витрат на соціальну інфраструктуру
	Відвідування родичів чи з туристичною метою	Зменшення переказів
ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНА (0,1% працездатного населення)	Притік інвестицій/венчурного капіталу	Зниження якості людського капіталу
	Притік грошових переказів	Зниження продуктивності праці Втрата державних витрат на освіту мігрантів
ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ (3% працездатного населення)	Підвищення якості людського капіталу (нові навички, вища продуктивність)	Інфляційні наслідки для ринку нерухомості
	Притік технологій та інновацій	
	Підвищення продуктивності робочої сили	
	Збільшення кількості людського капіталу	

Рисунок 2.12 – Позитивні та негативні наслідки міграції для України

Джерело: [23]

Окремі дослідники та службовці вважають, що в сучасних умовах базис інтелектуальної безпеки держави слід розглядати ширше, ніж лише «науковий і освітній потенціал суспільства, господарюючого суб'єкта, індивідуума», оскільки треба відокремити вроджену і набуту компоненти інтелекту [60, с. 155]. Навіть у звіті з глобальної конкурентоспроможності країн та регіонів за 2013–2014 рр. показник «втеча мізків» замінено показником «здатність країни утримувати таланти» (Україна посідає 140 позицію зі 148 країн); додано

показник «здатність країни приваблювати таланти» (Україна посідає 136 позицію зі 148 країн) [61, с. 235]. Адже для талановитого працівника мотивацією еміграції є не лише вищий рівень зарплат та соціальних стандартів. Однією з найвагоміших причин еміграції талановитої молоді є обмеженість можливостей, або навіть і неможливість реалізувати свої здібності на батьківщині. Стабільна еміграція творчої молоді на рівні вищих навчальних закладів і навіть середніх шкіл сьогодні зумовлює системні загрози щодо можливості забезпечення соціально-економічного розвитку вже на сучасному етапі, і, особливо, у найближчому майбутньому. Це потребує невідкладних заходів гарантування збереження інтелектуального потенціалу економічної безпеки України.

Особливою проблемою є нелегальна зовнішня трудова міграція з України. Зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того, вони змушені погоджуватись на будь-яку роботу – сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм, є значно нижчими, ніж ставки громадян своєї країни. Такого тимчасового працівника закордонний роботодавець може звільнити без попередження, оскільки трудовий мігрант не може оскаржити це рішення, бо порушує законодавство країни, де тимчасово перебуває. Ці негативні процеси безпосередньо пов'язані із функціонування транскордонних злочинних угруповань, що отримують надприбутки, завдяки торгівлі людьми і залучаючи нелегальних мігрантів до примусової праці. Тим більше, що недосконале організаційно-правове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення функціонування механізмів державного управління міграційними процесами в Україні призводить до використання переважно нелегальних способів перетину українського кордону як самими українцями, так і громадянами інших країн – тобто до переважання некерованих державою (і навіть нелегальних) міграційних процесів. Останні дослідження підтверджують: Україна сприймається як джерело постачання «живого

товару» для міжнародної работоргівлі, «буферна зона утримування нелегалів» з Південно-Східної Азії, що формує її відповідний імідж на міжнародній арені [62]. Тому особливе занепокоєння викликає той факт, що досвід розвинених держав у формуванні механізмів державного управління міграційними процесами є переважно досвідом акцепторів міграційних потоків і не може повноцінно використовуватися Україною.

Таким чином, міграційні процеси, безумовно, позначаються на розвитку економіки і сприяють її модернізації. Важливими позитивними сторонами міграції є надходження значних коштів у формі переказів трудових мігрантів, що сприяє підвищенню їх добробуту, освоєння нових професій, вдосконалення здібностей, професійної майстерності та здатності до сприйняття нововведень (якщо вони працювали за професією і відповідно до своєї кваліфікації). Міграція для таких людей стає стажуванням з метою переймання передового досвіду та впровадження в Україні. До найбільш негативних наслідків міграційних процесів відносять еміграцію освічених людей, студентів, втрата людського (інтелектуального) капіталу, збитки держави при втраті фахівців підготовлених за бюджетні кошти, розпад сімей та погіршення сімейних стосунків через довготривалу відсутність членів родин.

Висновки до розділу 2

Розвиток світової економіки завжди супроводжувався міграційними процесами. Приблизно до 1990 р. мігранти рівномірно розподілялися між розвиненими країнами та тими, що розвиваються. Однак із лібералізацією економічних режимів, скороченням рівня народжуваності, старінням населення, посиленням глобалізації міграція прискорилося й спрямувалася в основному в розвинені країни. У 2007-2013 рр., основними причинами

міграцій були причини економічного, політичного та військового порядку; основними формами міжнародного міграційних процесів: постійна й тимчасова міграції. Основними напрямками сучасних міграційних процесів є Північний та Південноамериканський регіон, Західноєвропейський ринок, Південно-Східна та Західна Азія, Африканська ділянка переселенських рухів.

Україна входить до першої десятки країн-донорів міжнародних мігрантів у світі. За різними оцінками кількість трудових мігрантів сягає 4 млн осіб. При цьому, одночасно за межами країни може знаходитися близько 2,6-2,7 млн осіб.

Найбільш потужний чинник міграції українців – економічний, українці шукають вищої оплати праці. Міграційний потік зараз носить маятниковий, короткостроковий характер: більшість трудових мігрантів заробляють гроші закордоном і воліють повернутися назад в Україну. Безперечно, політичні чинники також є важливими, оскільки анексія Криму та розгортання військових дій на Донбасі також вплинули на міграцію українців. Ці обставини, поєднані з спрощенням законодавства у країнах ЄС, змінили структуру міграційних потоків. Хоча Росія – все ще один із найпопулярніших міграційних напрямків, з 2014 року міграційний потік змінив напрямок з Росії до Польщі. Загалом, за 2014-2016 роки українці почали їздити у західному напрямку на 42% частіше, а кількість мігрантів, які офіційно виїжджали на заробітки, зросла втричі.

Основними причинами міграції робочої сили є відсутність робочих місць, що виражається показником рівня безробіття. Вартісними показниками, що впливають на міграцію, є рівень реальної заробітної плати – для працюючого населення, та рівень пенсійних виплат – для пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду. Ще одним важливим показником, який впливає на міграцію, є частка населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму.

Найпомітнішим позитивним чинником зовнішньої трудової міграції

українців є те, що більшість зароблених за кордоном коштів повертаються в Україну. Ці кошти підтримують курс національної валюти та фінансують споживання домогосподарств. До найбільш значущих негативних чинників автори записки віднесли дисбаланси на ринку праці, підвищені очікування працівників щодо розмірів заробітної плати, можливе поглиблення нерівності в доходах між домогосподарствами, неефективне використання державних коштів на соціальний захист.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1 Шляхи удосконалення національної міграційної політики

В умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів, активної участі населення України в таких процесах зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та усього населення. У зв'язку з цим удосконалення міграційної політики повинно бути одним із пріоритетів державної політики.

Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків, забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення.

У 2017 році урядом було затверджено Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року [63]. Необхідність підготовки нового концептуального документа у сфері міграції обумовлена також імплементацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, прагненням України в перспективі набути членство в Європейському Союзі, що, крім іншого, передбачає поступове наближення політики та законодавства, у тому числі у сфері міграції, до стандартів Європейського Союзу.

Метою Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року є спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі, відповідала міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України [63].

Стратегія покликана привернути увагу до міграційних проблем, спрямувати і згуртувати суспільство з метою їх розв'язання, забезпечити взаємозв'язок міграційної політики з іншими сферами діяльності держави, перехід від політики реагування у відповідь на внутрішні та зовнішні чинники у сфері міграції до більш активної і цілеспрямованої політики.

Проте на наш, погляд метою державної міграційної політики має стати уповільнення темпів депопуляції, утримання чисельності та структури населення на рівні, що забезпечує підтримку господарської освоєності території, в усіх регіонах держави при збереженні існуючої ментальної цілісності української людності.

Основними завданнями політики держави щодо регулювання міграцій мають бути скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни; забезпечення соціальної захищеності українських працівників за кордоном; забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок; якнайширше залучення міграційних грошей в економіку України; запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів внаслідок зайняття за кордоном низько кваліфікованими роботами; недопущення нелегальної міграції (перш за все транзиту нелегальних мігрантів із країн, що розвиваються, через територію України); сприяння поверненню етнічних українців, представників раніше депортованих народів та залучення обмежених груп вихідців з афро-азіатських країн.

Важливими важелями впливу на міграційні процеси є правові фактори.

В Україні міграційна політика формувалась, виходячи з вимог міжнародних інституцій і необхідності розв'язання конкретних завдань. Протягом 90-х років минулого століття було прийнято ряд законодавчих актів, зокрема Закон України "Про громадянство України", "Про національні меншини в Україні", "Про біженців", "Про імміграцію", "Про правовий статус іноземців", "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадянам України" та інші. Вони поклали початок формування законодавчої бази для мігрантів, закріпили їх права, однак серед цих законодавчих актів відсутні ті, які б стимулювали репатріацію українців із Східної і Західної діаспори, гарантували соціальний і національний захист українців в Україні, що було б важливо з точки зору врахування національних інтересів. Відповідно реалізація міграційних заходів у країні в цілому виявилась непродуктивною. На часі розробка системи заходів ефективної міграційної політики держави, що охоплюватиме регулювання зовнішніх потоків, зокрема трудових поїздок українських громадян, внутрідержавного перерозподілу населення та робочої сили, імміграційну політику, питання протидії транзиту нелегальних мігрантів.

Важливим є запозичення європейського досвіду міграційної політики, зокрема стосовно залучення мігрантів. Відомо, що практично в усіх країнах Європи або кількість померлих перевищує чисельність народжених, або ж невеликий додатний природний приріст фіксується завдяки підвищеній народжуваності серед мігрантів та омолодженню вікової структури внаслідок інтенсивної багаторічної імміграції. Тобто зростання чисельності населення європейських країн (там, де воно має місце) відбувається виключно за рахунок міграцій. В Україні внаслідок вичерпання потенціалу демографічного зростання неминучим є подальше зменшення загальної чисельності населення, передусім у працездатному віці. В цих умовах активна міграційна політика залишається чи не єдиною можливістю нарощення загальної кількості населення України. Саме міграційний приплив може компенсувати природне зменшення населення і забезпечити збалансування статево-вікової структури населення.

Основними цілями політики держави щодо регулювання трудових міграцій є:

- скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни;
- забезпечення соціальної захищеності українських працівників за кордоном;
- забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок;
- якнайширше залучення міграційних грошей в економіку України;
- запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів внаслідок зайняття за кордоном низькокваліфікованими роботами.

Виходячи із поставлених цілей, основними напрямками державної політики визнаються:

- розширення можливостей легального працевлаштування українських громадян за кордоном;
- протидія нелегальній міграції;
- посилення соціального захисту українських громадян в країнах-реципієнтах;
- стимулювання інвестування зароблених мігрантами коштів в економіку України;
- пом'якшення дії факторів, які стимулюють виїзд на роботу за кордон.

Головним стратегічним завданням держави є створення гідних умов життя та зайнятості в Україні, що неминуче зменшить потреби наших громадян у здійсненні трудових міграцій. Однак, враховуючи той факт, що виконання цього завдання потребує довготривалих зусиль, а для багатьох верств населення трудова міграція фактично не має альтернативи як джерело доходів, на сучасному етапі найефективнішим засобом скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни стає покращання можливостей легального працевлаштування на основі системи міждержавних договорів про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист.

Отже, покращання можливостей легального працевлаштування

українських громадян за кордоном вимагає здійснення таких заходів:

- розширення системи міждержавних договорів про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист;
- збільшення квот для працевлаштування українців в тих країнах, з якими договори вже укладені;
- розвиток інституту ліцензування діяльності щодо працевлаштування українських громадян за кордоном;
- передбачення спеціальних квот для кваліфікованих фахівців з визначенням переліку занять та видів діяльності при укладанні міждержавних договорів;

Вирішення проблем стимулювання інвестування зароблених мігрантами коштів в економіку України та забезпечення зворотності міграцій має спиратися на такі заходи:

- розробка спеціальної програми стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном, де, зокрема, передбачити пільгові умови оподаткування протягом стартового періоду, надання юридичної та консультаційної допомоги;
- створення програми адаптації трудових мігрантів до українського суспільства, яке змінюється за період відсутності мігранта;
- дозвіл на безмитний ввіз засобів виробництва громадянами України з-за кордону;
- створення недорогих шляхів переказу коштів від українських заробітчач за кордоном родичам, що залишилися в Україні;
- надання можливості сплати коштів до Пенсійного фонду з-за кордону, навіть при відсутності сплати податкового податку;
- розробка і впровадження програм підвищення кваліфікації та перекваліфікації колишніх мігрантів;
- надання можливості купівлі в кредит житла або товарів тривалого користування особами, які перебувають за кордоном;
- встановлення збільшеної відсоткової ставки по вкладах, відкритих у

вітчизняних банках громадянами України, які перебувають за кордоном, та підвищених соціальних гарантій по таких вкладах при закритті банку;

– впровадження при працевлаштуванні висококваліфікованих українських фахівців за кордоном за допомогою державних структур процедури укладання тристоронніх угод між особою, що виїжджає, державою (в особі Державного центру зайнятості або єдиного уповноваженого органу виконавчої влади з питань міграції, якщо такий буде створено) та банківською установою про перерахування частини заробітку працівника на рахунок у вітчизняному банку;

– запровадження процедури укладання контрактів із випускниками вищих навчальних закладів, які навчалися за рахунок бюджетних коштів, зі спеціальностей, що користуються попитом на зовнішніх ринках праці; у цих контрактах передбачити умови виїзду за кордон та відшкодування коштів на навчання у випадку постійної еміграції.

Подальший розвиток внутрідержавної трудової міграції, з одного боку, потребує значних інвестицій, перш за все у розвиток транспортної інфраструктури, а, з другого боку, при відповідній бюджетній політиці може сформувати фінансову основу для вирішення цих проблем. Отже, проблема перерозподілу коштів, сплачених трудовими мігрантами у якості податків, стає однією з найактуальніших при формуванні регіональної бюджетної політики.

На часі завдання розробки механізмів перерозподілу податкових надходжень у залежності від фактичного місця проживання платників податків. Це може бути здійснене або шляхом переходу на проведення процедури сплати податків фізичними особами індивідуально (а не бухгалтерією підприємств) або шляхом диференціювання переказів податкових коштів підприємствами – частина податків перераховується в бюджет за місцем знаходження підприємства (у будь-якому випадку працівники тією чи іншою мірою користуються інфраструктурою за місцем роботи), частина – до бюджетів різних територій в залежності від місць

проживання працівників.

Ефективність міграційної політики розглядається як досягнення поставленої мети в найкоротші терміни з мінімальними затратами при виконанні діючих у суспільстві соціальних норм. Оцінку ефективності державної політики у сфері міграцій населення доцільно здійснювати шляхом моніторингу основних міграційних показників, а також фінансових затрат на здійснення заходів та обчислення вартості досягнень міграційної політики.

3.2 Пріоритетні заходи щодо врегулювання міграційних процесів в Україні в контексті міжнародного досвіду

На сучасному етапі розвитку нашої країни здійснюються різні реформи, зокрема влада намагається провести аграрну, цифрову, енергоефективну, освітню й земельну реформи. Однак виникає запитання: хто це все робитиме? Хто буде споживачем цих реформ? Хто буде запускати підприємства, створені в їхньому результаті? Як може зростати кількість підприємців, якщо кількість економічно активного населення падає? Оскільки результати налізу міграційних процесів в Україні свідчить, що українці масово шукають кращої долі за кордоном.

При цьому потрібно враховувати, що розвинений світ сьогодні дуже далеко пішов у розвитку, і щоб Україні швидко стати конкурентоспроможною, необхідно запускати та масштабувати технології найближчого майбутнього. Уявіть, Україна захотіла стати лідером в одній з тих сфер, які Всесвітній економічний форум 2016 р. визначив тими, що змінять світ: нанотехнології, Zn-акумулятори, блокчейн, графен, автономний транспорт, органічні мікрочипи, перовскіти, штучний інтелект, оптогенетика, управління метаболізмом. Найшвидше, фахівців у більшості цих сфер в Україні немає.

Якщо їх не залучати з-за кордону, а зрощувати своїми силами, на це піде багато років, а це ризик ще одного десятиліття низьких темпів зростання країни.

Довгострокове прискорення розвитку України можливе тільки за рахунок швидкого зростання економічно активного населення, тобто лише за рахунок іммігрантів. Тому ключовою стратегією для стрімкого зростання економіки має стати активна імміграційна політика, спрямована на селективний приплив трудових ресурсів та їхніх капіталів. Це доведеться робити, тому що це робить ЄС-15: щоб не відставати від Америки, їм потрібно "бігти швидше" за Америку, збільшуючи імміграцію у 2–3 рази. Щоб "бігти ще швидше", як це робить Польща, збільшуючи імміграцію майже втричі порівняно з ЄС-28. Абсолютні цифри Євростату щодо залучених мігрантів у ЄС (шляхом видачі нових ПНП) у 2015 р. шокують: кожна країна з ЄС-15 залучила в середньому 126 тис. чол., а Польща – 541 тис. Україна ж 2015-го видала лише близько 20 тис. ПНП, тобто в шість разів менше, ніж ЄС-15, і майже у 30 разів менше, ніж Польща [41].

Україні, щоб розвивати економіку вищими темпами, потрібно залучати мінімум 15 чол. на 1000 жителів, а це близько 640 тис. чол. на рік. Залучаючи менше, ми постійно матимемо від'ємне сальдо економічно активного населення країни.

Мотивація, відбір та утримання – ключові тактики в стратегії залучення іммігрантів. Розвиненим країнам довелося розробити складну систему контролю відбору необхідних трудових ресурсів із бідніших країн, і на це знадобилися значні фінансові кошти для забезпечення національної та економічної безпеки.

Україна, на відміну від більшості країн світу, має значну кількість своїх емігрантів і діаспору. Україна входить у топ-10 країн світу за масштабами діаспори (рис. 3.1). Українське співтовариство проживає та працює у великій кількості розвинених країн і щороку заробляє чималі кошти. Але за обсягами грошових переказів Україна не потрапляє навіть у топ-20 країн світу.

Інші країни зі схожою кількістю діаспори одержують від неї в 3–5 разів більше грошових переказів.

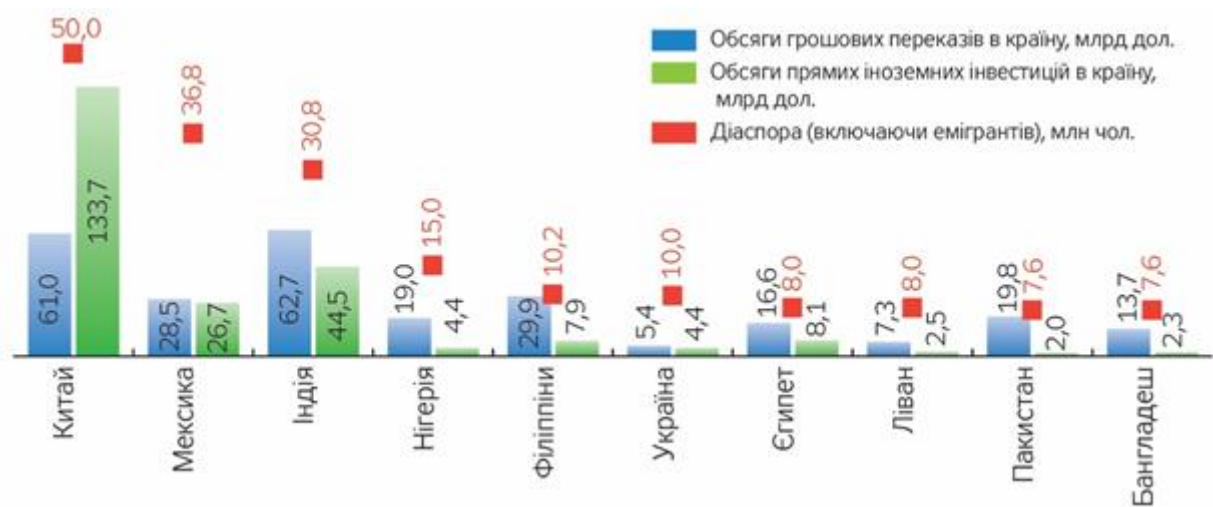

Рисунок 3.1 – Порівняння обсягів припливу прямих інвестицій і грошових переказів у країни з найбільшою кількістю діаспори за кордоном в 2016 році

Джерело: [40]

Маючи колосальний трудовий і фінансовий ресурс із "українським корінням" за кордоном, Україна могла б у найкоротший строк та з невеликими фінансовими витратами запуснути нову імміграційну політику, спрямовану на повернення її емігрантів та їхніх коштів (заощаджень, інвестицій). Найкращі тактики з повернення своїх мігрантів було описано на прикладі Ірландії. Завдяки мотиваційним програмам із повернення ірландської діаспори на батьківщину, Ірландії вдалося дивним чином переломити зниження кількості населення на початку 1990-х. А з їхнім поверненням у країну прийшли значні обсяги заощаджень та інвестицій, насамперед із компаній, керівниками яких були вихідці з Ірландії. У подібний спосіб Китай, Мексика, Індія одержують значні обсяги від своїх мігрантів уже не тільки у формі грошових переказів, а й у прямих інвестиціях в економіку. У самій Україні для початку важливо

розпочати низку організаційних кроків, які підсилили б мотивацію та прискорили б залучення іммігрантів у країну.

По-перше, створення Міністерства у справах мігрантів і діаспори, головне завдання якого – розвиток мотиваційних програм із повернення українських мігрантів на Батьківщину, уже з новими знаннями, технологіями, зв'язками та капіталом. Такі профільні відомства працюють уже у 26 країнах світу (з пострадянських країн – у Вірменії та Грузії). У цілому в 56 країнах світу функціонують понад 400 центральних органів влади, які курирують розвиток відносин зі своїми мігрантами. І в більшості цих країн кількісно діаспори у 2–10 разів менше, ніж українська [40-41].

По-друге, впровадження політики стимулювання грошових переказів в Україну. У більш як 30 країнах світу регулятори і банки приділяють особливу увагу мігрантам та їхнім домогосподарствам. Наприклад, в Індії всі федеральні банки мають спеціалізовані послуги для мігрантів. Результат – на 1 січня 2017 р. на рахунках індійських мігрантів в Індії накопичено більш як 70 млрд дол. США (близько 15% усіх строкових коштів). На Філіппінах усі програми для мігрантів ініціює Центробанк – ця тема в п'ятірці пріоритетних (на одному рівні з фінансовою грамотністю та боротьбою з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом). Результат – обсяги золотовалютних резервів у 2017 р. перевищують 80 млрд дол. США. Про унікальний досвід Філіппін із масштабного залучення грошових переказів на батьківщину вже було сказано вище [59].

По-третє, ще одним важливим кроком є розробка та реалізація серед мігрантів фінансово-банківських інструментів, кошти від продажу яких буде спрямовано на розвиток інфраструктури України. Уже понад 20 країн пропонують кілька типів інструментів (облігації для діаспори, депозитні сертифікати та ін.) для своїх мігрантів. Наприклад, Ізраїль уже 65 років щороку розміщує такі облігації серед єврейської діаспори. Результат – залучено майже 40 млрд дол. США, на які побудовано міжнародний аеропорт, кілька портів, автобанів і лікарень. Єгипет у 2014 р. залучив 8,5 млрд дол. США (в

еквіваленті) на будівництво другої лінії Суецького каналу. Майже 20% цих коштів – від мігрантів та одержувачів переказів [40].

В Україні є реальна можливість, використовуючи найкращий міжнародний досвід, істотно поліпшити приплив іммігрантів насамперед за рахунок стимулювання переказів офіційними каналами. Реалізація запропонованих організаційних та економічних заходів дасть змогу у короткий термін установити контакт із українськими мігрантами, стимулювати їхнє повернення шляхом розвитку їхнього підприємництва на Батьківщині. Крім того, у результаті впровадження мотиваційних програм і проектів Україна зможе регулювати та контролювати так званий відплив мізків (brain drain), перетворювати його на циркуляцію мізків (brain circulation) і максимально використовувати знання діаспори (brain gain).

Також Україна має вирішити два завдання: 1) навчитися залучати іноземних іммігрантів; 2) навчитися повертати українських емігрантів.

Завдання №1. Залучення іноземних іммігрантів

Щорічна потреба країн ЄС в іммігрантах становить близько 5–6 млн людей, зокрема країн ЄС–10 – близько 1 млн. Східним країнам ЄС потрібно більше робочих рук, оскільки еміграція не зменшується, а залучення іммігрантів відбувається повільно. Тому очікується, що до 2030 р. країни скоротять строки отримання ПНЖ з 3–6 місяців до 1–4 тижнів, а строки отримання громадянства з 5–10 років до 6–12 місяців. Країни запускать нові спрощені й гібридні форми ПНЖ і громадянства, щоб залучити потрібну кількість мігрантів [40]. Беручи до уваги, що в багатьох країнах ЄС українці вже лідери з імміграції, можна припустити що щорічно 300–400 тис. українців виїжджатимуть до країн ЄС. Через демографічну кризу Україна додатково втрачає близько 200 тис. людей на рік. Таким чином, щорічна потреба України в іммігрантах уже становить 500–600 тис. людей. Тільки в цьому випадку країна зможе компенсувати відплив і природні втрати людських ресурсів і спрямувати їх на розвиток економіки.

Залучення трудових ресурсів (читай – іммігрантів) – головний виклик для місцевої влади України. Адже якщо не буде припливу трудових ресурсів, підприємства почнуть закриватися, що призведе до зниження надходжень до місцевих бюджетів. Як результат – зростання навантаження на утримання інфраструктури й пенсіонерів. Відповідно, зростають ризики, пов'язані з безпекою і задоволенням життям у регіоні, а це лише посилює еміграційні настрої. Але цей виклик місцева влада має розділити з центральною. Адже Україна посідає 116-те місце (зі 138) в рейтингу привабливості країн для мігрантів Gallup Migrant Acceptance Index. Як результат, Україна на рік залучає всього 20–30 тис. мігрантів (видає ПНЖ), тобто в 20 разів менше, ніж це необхідно економіці.

Тому в Україні потрібна відповідна погоджена політика між центральною і місцевою владою. Важливою умовою розробки та реалізації цієї політики є встановлення ключових показників ефективності залучення іммігрантів (від англ. KPI – key performance indicators).

Для центральної влади KPI мають включати скорочення строків: 1) реєстрації в країні; 2) отримання ПНЖ; 3) відкриття банківського рахунка; 4) отримання громадянства; 5) видачі дозволу на роботу; 6) реєстрації їхніх інвестицій тощо. Також свої показники KPI мають бути й для місцевої влади, яка повинна показувати динаміку збільшення в регіоні: 1) кількості іммігрантів; 2) кількості іммігрантів у розрізі секторів економіки; 3) кількості іммігрантів-підприємців; 4) обсягів грошових переказів; 5) обсягів інвестицій іммігрантів тощо. Якщо цього не зробити, не встановити таких KPI і не контролювати їх виконання, бюрократія центральних органів влади не дозволить розвиватися містам і регіонам. А бюрократія місцевої влади не дозволить розвиватися економіці країни і створювати необхідні мультиефекти в суміжних галузях.

Брак робочої сили в місті чи регіоні – це не проблема підприємця. У багатьох випадках він може закрити бізнес в Україні й відкрити його там, де відбувається приплив трудових ресурсів. Брак робочої сили – це проблема

місцевої влади, і саме вона повинна її вирішувати. І тут її можна порівняти з власниками торговельних центрів, які стикаються з проблемою наявності відвідувачів – потенційних покупців. Для її вирішення власники торговельних центрів самі організують безплатну доставку і розвезення потенційних покупців товарів і послуг у торговельних центрах. Вони розуміють, що якщо цього не робитимуть, орендарі просто звільнять торговельні площі, і бізнес власника-орендодавця зупиниться. Завдання бізнес-орендаря – продавати товари і надавати послуги, тобто отримувати дохід і прибуток, сплачувати податки. Тому пошук і доставку клієнтів на себе бере власник торговельного центру. І це суворі реалії ринкової економіки. Такий самий виклик постав і перед регіональною владою: хочете, щоб прийшли інвестори, збільшилося надходження місцевих податків, реалізувалися інтереси ваших виборців, вам доведеться подбати про залучення іммігрантів.

Прискорення й спрощення умов імміграції, тобто те, до чого світ стрімко рухається і що слід реалізувати в Україні (виконанням згаданих вище КРІ), – важлива умова для прискорення розвитку економіки. Бо вже за два-три роки потенційний інвестор, який бажає вкласти гроші, ставитиме нові ключові запитання: скільки працездатного віку населення проживає в регіоні, скільки часу потрібно, щоб отримати ПНЖ, які є програми місцевої влади для інтеграції іноземців? І якщо відповіді на ці запитання будуть невиразними й неконкурентоспроможними, потенційний інвестор розвернеться і піде геть, і навіть не дійде до стандартних запитань, як під'єднатися до електромережі, які податкові ставки, чи можливо захистити свої інтереси в суді тощо. Адже інвестор розуміє, що він може за рік збудувати завод, а потім у нього виникне проблема, через яку він півроку не зможе його запустити.

Тому в регіональному розрізі майбутнє України очевидне: ті міста й регіони країни, які першими розпочнуть політику стимулювання припливу іммігрантів, першими й матимуть вигреш у вигляді зростання: 1) трудових ресурсів; 2) інвестицій; 3) кількості підприємств; 4) надходжень податків і платежів; 5) валового регіонального продукту.

Завдання №2. Повернення українських емігрантів

Це завдання ми поставили на друге місце, тому що в короткостроковій перспективі Україна не зможе її вирішити. Жодна країна у світі не може цього зробити за короткий час. До речі, як і жодна ринкова країна у світі не обмежує еміграції. Політика повернення емігрантів – це "гра в довгу", оскільки міграція має свої цикли. Як правило, люди готові повертатися при досягненні певних цілей, віку, накопичених заощаджень, капіталу тощо. Наприклад, в Ірландії масштабне повернення емігрантів розпочалося тільки приблизно через 130 років, у Південній Кореї – 40, у Туреччині – через 30 років [41]. Досвід інших країн показує, що в основі політики повернення емігрантів лежить комплекс фінансово-економічних та організаційних механізмів (мотиваційних програм). Їх запуск дозволяє спочатку істотно збільшити приплив грошових переказів та інвестицій мігрантів, які виїхали, а вже потім вони починають самі повертатися на батьківщину.

Під фінансово-економічними механізмами і програмами розуміють плідну роботу влади та фінансово-банківського сектора. Серед ключових мотиваційних продуктів можна виділити розміщення облігацій серед мігрантів і діаспори. За 60 років близько 20 країн (включаючи Індію, Ізраїль) залучили понад 50 млрд дол. розміщенням облігацій для своєї діаспори в країнах їх проживання. Ці гроші йдуть на розвиток інфраструктурних проектів на батьківщині, фінансування держборгу, будівництва соціально важливих проектів. Інші країни запускають депозитно-накопичувальні банківські послуги. За 1970–2010 рр. близько десяти країн (включаючи Туреччину, Індію, Марокко) залучили понад 100 млрд дол. від своїх мігрантів на спеціальні депозитні та ощадні рахунки в місцевих банках. Залежно від країни гроші мігрантів і діаспори становили 10–40% усіх депозитів населення цих країн.

Окрему роботу потрібно проводити для спрощення реєстрації та стимулювання розвитку нових каналів грошових переказів. У країнах, які стимулюють приплив коштів своїх мігрантів, на ринку працює від 500 до 1000 систем переказів. Такі країни отримують від 15 до 30 млрд дол. на рік.

Збільшення обсягів переказів має супроводжуватися запуском кредитних, страхових, пенсійних та іпотечних програм. Країни намагаються захистити своїх мігрантів, поки ті перебувають за кордоном. Тільки на Філіппінах упродовж року продається понад 5 млн страхових полісів для мігрантів, які від'їжджають, що покриває від 10 до 20 типів страхових випадків [41].

З огляду на те, що грошові перекази – це стабільне джерело надходження валюти в країну, країни починають проводити сек'юритизацію майбутніх надходжень грошових переказів. За 1992–2006 рр. шість країн (у т.ч. Бразилія, Перу) отримали на ринках позикового капіталу майже 2 млрд дол. під заставу майбутніх потоків грошових переказів. Світовий банк вважає такий механізм дуже перспективним у застосуванні й ще 2006 року оцінював його річний потенціал у 36 млрд дол. Щоб ще більше залучити переказів мігрантів у регіони, місцева влада розвиває програми державно-приватного партнерства. Досвід Латинської Америки показує, що в цілому 30–40% мігрантів зацікавлені виділяти 1–10% своїх особистих доходів на соціальні проекти на батьківщині, якщо в їх співфінансуванні бере участь місцева/центральна влада. У цілому у світі до 10 млрд дол. переказів на рік спрямовується на такі програми.

Окреме питання потрібно приділити запуску інвестиційних і митно-податкових пільг/стимулів. Країни розробляють інвестпрограми і знижують податки для мігрантів, які бажають інвестувати кошти на батьківщині. У Туреччині за 1961–2007 рр. реалізовано 44 спецпрограми співробітництва зі своїми мігрантами та діаспорою. В Індії для мігрантів-інвесторів податок на прибуток удвічі менший; податки на дивіденди та дохід від депозитів – відсутній.

Організаційні механізми та програми також відіграють ключову роль, оскільки саме вони стимулюватимуть реалізацію перерахованих вище економічних механізмів. Тут на першому етапі потрібно створити Міністерство у справах мігрантів і діаспори для розвитку мотиваційної політики їх реінтеграції в Україну. Уже в 46 країнах є

центральний орган (у т.ч. у Вірменії, Грузії, Ірландії, Канаді), який розробляє ключові мотиваційні механізми і працює з донорами. Також необхідно створити профільні підрозділи в центральних і регіональних органах влади для впровадження мотиваційної політики міністерства. Уже в 56 країнах працює понад 400 спеціальних підрозділів, які реалізують програми з повернення мігрантів на батьківщину. Крім цього, необхідно запровадити позицію аташе у справах мігрантів при посольствах України. У багатьох країнах Азії з високим рівнем переказів при кожному посольстві є такі позиції. Роль цих аташе – підтримувати стосунки з мігрантами та інформувати про всі мотиваційні програми з інвестування своїх заощаджень і повернення на батьківщину.

Окремий напрям – створення профільних підрозділів у фінансово-банківських організаціях. Уже в 30 країнах світу в найбільших банках створено спеціальні підрозділи з розробки послуг та залучення грошей мігрантів і діаспори. Крім банків, влада може залучити міжнародних донорів та асоціації діаспор. Усі найбільші міжнародні організації мають спецфонди для розвитку проектів у сфері міграції та грошових переказів і готові витратити їх на продуктивні цілі. Наприклад, у Латинській Америці за 2001–2011 рр. на ці програми донори витратили понад 45 млн дол.

Запропоновані організаційні механізми та програми стимулюватимуть реалізацію перерахованих вище економічних механізмів.

Висновки до 3 розділу

У цілому, Україна повинна якісно підготуватися до збільшення припливу іммігрантів, запустивши найкращий досвід інших країн, спрямований на легальну, безпечну та ефективну імміграцію, що дозволить прискорити розвиток економіки України. При цьому потрібно навчитися

формувати попит на іммігрантів з розвинених країн (з опертям на "білі комірці", а також із тих, що розвиваються (з опертям на "сині комірці"). Тут потрібно враховувати потреби регіонів і місцевого бізнесу. Розвиваючи імміграційну політику, важливо враховувати питання національної безпеки, ризики зростання злочинності серед іммігрантів або на їхню адресу. Тому тут важливо вивчити й застосувати найкращі практики залучення, регулювання та примусового повернення мігрантів. Найкращий досвід тут мають англосаксонські країни (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія), де частка іммігрантів коливається в 15–35%, а також країни Перської затоки (ОАЕ, Катар, Саудівська Аравія), де частка іммігрантів досягає 90%.

З іншого боку, Україна повинна стимулювати повернення українських емігрантів, але робити це необхідно запуском мотиваційних програм для збільшення їхніх грошових переказів на батьківщину. Тут найкращий досвід мають Ірландія, Ізраїль, Філіппіни, Індія. Реалізація вище запропонованих економічних та організаційних заходів дозволить у найкоротший строк встановити контакт з українськими мігрантами, стимулювати їх повернення розвитком їхнього підприємництва на батьківщині. Крім того, впровадженням мотиваційних програм і проектів Україна зможе регулювати і контролювати так званий відплив мізків (brain drain), перетворювати його на циркуляцію мізків (brain circulation) і максимально використовувати знання діаспори (brain gain).

ВИСНОВКИ

1. За результатами узагальнень думок вчених стосовно визначення поняття «міграція» уточнено його сутність з позиції характеру переміщення осіб та визначено, що міграція – переміщення у просторі, сукупність механічних, професійних і міжгалузевих переміщень, пов'язаних, в першу чергу, із зміною постійного місця проживання, зміни просторового положення мігрантів відносно територіально закріплених структур населення. Головною метою міграції є покращення економічних і соціальних умов життя і роботи, а функціями прискорююча, селекційна, перерозподільча. Більшість дослідників надають перевагу наступній класифікації міграції, виділяючи такі її види: сезонні; епізодичні; маятникові; незворотні.

2. Результати літературних джерел щодо факторів впливу на міграцію та PESTEL-аналіз дозволив узагальнити класифікацію чинників за групами: економічні, соціально-культурні, глобалізаційні та інтеграційні, політико-правові, природні та екологічні. На наш погляд, найбільший вплив мають економічні та політико-правові фактори. Досвід розвинених країн свідчить, що за правильно побудованої міграційної політики знижуються негативні ефекти міжнародної міграції робочої сили та максимізується її позитивний вплив на національні економіки.

3. Проаналізовано динаміку міграційних процесів країн світу та України. У 2007-2013 рр., основними причинами міграцій були причини економічного, політичного та військового порядку; основними формами міжнародного міграційних процесів: постійна й тимчасова міграції. Основними напрямками сучасних міграційних процесів є Північний та Південноамериканський регіон, Західноєвропейський ринок, Південно-Східна та Західна Азія, Африканська ділянка переселенських рухів. В результаті аналізу українських мігрантів визначено, що Україна входить до першої десятки країн-донорів міжнародних мігрантів у світі. За різними оцінками кількість трудових мігрантів сягає 4 млн

осіб. При цьому, одночасно за межами країни може знаходитися близько 2,6-2,7 млн осіб. Визначено, що основними причинами виїзду українців за кордон станом на 2017 рік є бажання більше заробляти (33%) та бажання жити в більш комфортній країні (23%).

4. На основі аналізу наукової літератури визначено, що на збільшення кількості мігрантів залежить від соціально-економічних факторів. Визначено, що в першу чергу міграцію провокує бідність населення – збільшення частки населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, зниження реальної заробітної плати, ріст рівня безробіття. Відповідно, найбільш потужний чинник міграції українців – економічний, українці шукають вищої оплати праці. Міграційний потік зараз носить маятниковий, короткостроковий характер: більшість трудових мігрантів заробляють гроші закордоном і воліють повернутися назад в Україну. Безперечно, політичні чинники також є важливими, оскільки анексія Криму та розгортання військових дій на Донбасі також вплинули на міграцію українців. Ці обставини, поєднані з спрощенням законодавства у країнах ЄС, змінили структуру міграційних потоків.

Найпомітнішим позитивним чинником зовнішньої трудової міграції українців є те, що більшість зароблених за кордоном коштів повертаються в Україну. Ці кошти підтримують курс національної валюти та фінансують споживання домогосподарств. До найбільш значущих негативних чинників автори записки віднесли дисбаланси на ринку праці, підвищені очікування працівників щодо розмірів заробітної плати, можливе поглиблення нерівності в доходах між домогосподарствами, неефективне використання державних коштів на соціальний захист.

5. З урахуванням проблем реалізації міграційної політики та пріоритетності чинників впливу на міграційні процеси запропоновано заходи щодо удосконалення міграційної політики України. Ці заходи стосуються вирішення найбільш проблемних питань державної міграційної політики за рахунок забезпечення росту економіки.

6. Міграційна політика високо розвинених країн Євросоюзу спрямована на залучення іммігрантів, в т.ч. і українців, що сприяє збільшенню міграції. Проте, всі заходи іноземних країн не матимуть значення для українського емігранта, якщо як альтернативу він матиме перспективи на Батьківщині. Якщо після стабілізації політичної ситуації в Україні, економіка країни розвиватиметься таким чином, що український мігрант матиме можливість отримати гідну заробітну плату, щоб забезпечити нормальні умови життя для своєї родини, соціальні гарантії, сприятливі умови для ведення бізнесу, у нього не буде потреби шукати низько кваліфіковану роботу чи роботу з високим рівнем травматизму за кордоном. Особливо перспективним, у цьому напрямку є, розробка заходів, для повернення на батьківщину молоді, яка навчається за кордоном, і може використовувати отриманий світовий досвід для ведення бізнесу в Україні.

7. Україні необхідно розпочати низку організаційних кроків, які підсилили б мотивацію та прискорили б залучення іммігрантів у країну. По-перше, створення Міністерства у справах мігрантів і діаспори, головне завдання якого – розвиток мотиваційних програм із повернення українських мігрантів на Батьківщину, уже з новими знаннями, технологіями, зв'язками та капіталом. По-друге, впровадження політики стимулювання грошових переказів в Україну. У більш як 30 країнах світу регулятори і банки приділяють особливу увагу мігрантам та їхнім домогосподарствам. По-третє, ще одним важливим кроком є розробка та реалізація серед мігрантів фінансово-банківських інструментів, кошти від продажу яких буде спрямовано на розвиток інфраструктури України. Уже понад 20 країн пропонують кілька типів інструментів (облігації для діаспори, депозитні сертифікати та ін.) для своїх мігрантів.

Також Україна має вирішити два завдання: 1) навчитися залучати іноземних іммігрантів; 2) навчитися повертати українських емігрантів. Необхідно стимулювати повернення українських емігрантів, але робити це необхідно запуском мотиваційних програм для збільшення їхніх

грошових переказів на батьківщину. Тут найкращий досвід мають Ірландія, Ізраїль, Філіппіни, Індія. Реалізація вище запропонованих економічних та організаційних заходів дозволить у найкоротший строк встановити контакт з українськими мігрантами, стимулювати їх повернення розвитком їхнього підприємництва на батьківщині. Крім того, впровадженням мотиваційних програм і проектів Україна зможе регулювати і контролювати так званий відплив мізків, перетворювати його на циркуляцію мізків і максимально використовувати знання діаспори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) : енциклопедія / За ред. Ю.Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 912 с.
2. Касьянова М. М. Новий підхід до проблеми класифікації міграційних процесів. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2016. Вип. 15. С. 233-242.
3. Світлов О.Р. Поняття «міграції»: сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 33 - 42.
4. Мацей Ст. Земба. Інтегрований підхід до питання міграції. Міграція – виклик ХХІ століття ; за ред. Мацея Ст. Земби. Люблін : Видавництво Люблінського католицького університету, 2008. С. 15 – 25.
5. Кавчинська-Бутрим З. Міграції – зміни суспільного положення. Міграція – виклик ХХІ століття; за ред. Мацея Ст. Земби. Люблін: Видавництво Люблінського католицького університету, 2008. С. 26 – 34.
6. Марковські К. Економічні аспекти міграції. Міграція – виклик ХХІ століття ; за ред. Мацея Ст. Земби. Люблін : Видавництво Люблінського католицького університету, 2008. С. 35 – 49.
7. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук ; спец. 08.00.07. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАНУ, 2017. 221 с.
8. Побулавець Н. Л. Концептуальні підходи до дефініцій поняття «міграція». *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 373-376.

9. Позняк О. В. Зовнішня міграція громадян України за роки незалежності. *25 років незалежності України: виклики державотворення*. 2016. № 17. С. 49 – 53.
10. Міграція в Україні: факти і цифри. К., 2016. 31 с.
11. Міграційні процеси та їх види. URL: https://pidruchniki.com/1731101738816/rps/migratsiyni_protsezi_vidi (дата звернення 25.12.2019)
12. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. Київ: Знання, 2008. 406 с.
13. Кичак О.Ю. Трудова міграція українців Закарпаття на початку XXI століття та її культурно-побутові наслідки: Монографія. Ужгород: Гражда, 2012. 368 с.
14. Плучевская Э. В. Применение PESTEL-анализа для оптимизации систем управления на предприятиях на примере рынка недвижимости. *Известия Томского политехнического университета*. 2012. Т. 321. № 6. С. 85-90.
15. Позняк О. В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 169-182
16. Западнюк С. О. Міграції населення України: внутрішньорегіональний вимір. *Український географічний журнал*. 2012. № 2. С. 28.
17. Малиновська О. А. Трудова міграція українців за кордон у дзеркалі наукових досліджень. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Вип. 4. С. 143-153.
18. Краузе О. І. Зовнішня трудова міграція населення України. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 26-34.
19. Бублій М. П. Фактори міграції робочої сили та особливості її статистичного обліку. *Державне будівництво*. 2008. № 1. С. 25-35.
20. Гбур З. В. Відтік інтелекту за кордон – вплив на економічну безпеку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 85-89.

21. Ахиезер А. Территориальная миграция – реализация потребности в полноте бытия. *Общественные науки и современность*. 2007. № 3. С. 141-149.
22. Тапинос Г.Ф. Глобальные тенденции и проблемы. Глобализация, региональная интеграция, международная миграция. *Международный журнал социальных наук*. 2001. № 032. С. 61-72.
23. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. Аналітична записка. Київ. Центр економічної стратегії. 2018. 50 с.
24. Мойсей В.І. Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. е. н., спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини Львів, 2015. 25 с.
25. Рощина Н. В., Борданова Л. С. Особливості міграційних процесів у сучасних економічних умовах. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 32-36.
26. Browne A. Do we need mass immigration? The economic, demographic, environmental, social & developmental arguments against large-scale net immigration to Britain. L.: CIVITAS, 2003. VI, 153 p.
27. Harris N., Coleman D. Does Britain need more immigrants? *World economics*. L., 2003. Vol.4, №2. P.57-102.
28. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи. / За ред. О.В. Позняка. Умань, 2007. 276 с.
29. Ксендзук В. В. Діяльність міжнародної організації з міграції в контексті розвитку соціальної політики в Україні. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 168-174.
30. Сірант М. Вплив глобалізаційних процесів на формування потоків трудової міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 782. С. 38–43.
31. МТБ. Конвенции и Рекомендации, принятые Международной конференцией труда. 1919–1986". Женева, 1988.

32. Сайт Міжнародної організації праці. URL: www.ilo.org (дата звернення 25.12.2019)
33. Данюк М., Леонтенко О. Удосконалення державної міграційної політики України. *Україна: аспекти праці*. 2007. №6. С.47–51.
34. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір : монографія / К.В. Шиманська. Житомир : ЖДТУ, 2017. 588 с.
35. Волошин Г. Міграційна політика країн ЄС та фінансово–економічна криза 2008–2009 рр. *Схід*. 2010. № 6 (106). С. 7–10.
36. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України. Київ: НІСД, 2014. 48 с.
37. Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. №3(28). 2013. С.138-146.
38. Чепеленко А.М. Міжнародна міграція в умовах глобалізації: закономірності і тренди. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 2015 Серія Економіка. Випуск 2(4). Частина 2 С. 214 -220
39. Палінчак М. М., Дроздовський Я. П., Палінчак В. М. Світові міграційні процеси: загальна характеристика. *Науковий вісник Херсонського Державного Університету. Серія економічні науки*. 2015. Вип.12, част.1. 2015. С. 38-44.
40. Гайдуцький А. Міграноміка XXI століття. URL: https://dt.ua/macrolevel/migranomika-hhi-stolittya-256261_.html (дата звернення 25.12.2019)
41. Гайдуцький А. Боротьба за мігрантів. Україні приготуватися. URL: https://dt.ua/internal/borotba-za-migrantiv-ukrayini-prigotuvatisya-289703_.html. (дата звернення 29.12.2019).
42. Волошин Г.В. Теоретичні проблеми визначення індексу міграційної привабливості країн–членів ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук*. 2011. Вип. 101, ч.2. С. 106–113.

43. Волошин Г.В. Проблеми моделювання міграційного приросту населення країн–членів ЄС. *Ефективна економіка*. 2011. №8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення 27.12.2019)
44. Волошин Г.В. Інституційні засади регулювання трудової міграції в країнах–членах ЄС. *Галицький економічний вісник*. 2011. №4. С.12–18.
45. Лиховід Н. О. Дослідження наслідків та ефектів міграційних процесів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 4, 2017. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1058> (дата звернення 27.12.2019)
46. Ніколаєць О. Ю. Вплив зовнішньої трудової міграції на розвиток економіки України. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2018/17.pdf (дата звернення 28.12.2019)
47. РФ стала лидером по прямым иностранным инвестициям в Украину. URL: http://biz.censor.net.ua/news/3021676/rf_stala_liderom_po_pryamym_inostrannym_investitsiyam_v_ukrainu 13. (дата звернення 28.12.2019)
48. У 2018 році в Польщі працевлаштуються 3 мільйони українців. URL: <http://ampua.org/novyny/u-2018-roci-v-polshhi-pracevlashtuyutsya-3-mil/> (дата звернення 28.12.2019)
49. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). *Статистичний бюлетень*. Київ. 2017. 36 с.
50. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні Київ 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf (дата звернення 29.12.2019)
51. Українці емігрують: як це впливає на економіку країни. URL: <https://ces.org.ua/emigrate-influence/> (дата звернення 29.12.2019).
52. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 29.12.2019).

53. Державна міграційна служба України [URL: <https://dmsu.gov.ua/> (дата звернення 29.12.2019).
54. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/> (дата звернення 28.12.2019).
55. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 28.12.2019).
56. Сирочук Н. А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського союзу: фактори впливу. Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць. 2014. Вип. 11. С. 110-118.
57. Федоришина Л. М., Шевчук О. І. Вплив міграційних процесів в Україні на модернізацію економіки *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3(101). С. 422-433.
58. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити URL: <https://ces.org.ua/migration/> (дата звернення 29.12.2019).
59. Загурська-Антонюк В.Ф., Мошенський С.З. Механізми державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1(87). С. 180-184
60. Лапшина І.А. Розвиток людського капіталу України у процесі євроінтеграції : монографія. Львів : Національний інститут стратегічних досліджень, 2008. 330 с.
61. Суярова О.О. Систематизація сутності людського, інтелектуального та інноваційного капіталів. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 4. Т. 2. С. 233-238.
62. Labor Force : URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>. (дата звернення 29.12.2019).
63. Розпорядження КМУ України від 12 липня 2017 р. № 482-р «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

ДЕКЛАРАЦІЯ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗНУ

Я, Сущенко Матвій Олегович, студент 2 курсу, форми навчання денної, факультету економічного, спеціальності міжнародна економіка, адреса електронної пошти matviy222@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Вплив міжнародних міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодний на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи*, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ студент Сущенко М.О.

Дата _____ Підпис _____ науковий керівник к.е.н., доц Колобердянко І.І.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 Трудові мігранти за категоріями, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2015-2017 рр.

	Усього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, усього, тис. осіб	1303,3	385,8	917,5	663,5	639,8
у тому числі за категоріями, %					
трудова мігранти, які повернулися до України	43,2	37,7	45,5	47,5	38,7
короткострокові трудові мігранти	48,5	49,3	48,1	43,3	53,9
працівники-емігранти	8,3	13,0	6,4	9,2	7,4
Частка трудових мігрантів у загальній кількості населення віком 15-70 років, у %	4,5	2,5	6,7	3,4	6,9

Джерело: [52]

Таблиця А.2 Трудові мігранти за країнами перебування, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, 2015–2017 рр.

	Усього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість трудових мігрантів, усього, тис. осіб	1303,3	385,8	917,5	663,5	639,8
у тому числі за країнами перебування, %					
Польща	38,9	42,6	37,3	38,3	39,5
Російська Федерація	26,3	15,1	31,0	33,0	19,3
Італія	11,3	27,0	4,7	7,3	15,4
Чеська Республіка	9,4	6,2	10,7	5,2	13,7
Сполучені Штати	1,8	–	2,6	3,5	–
Білорусь	1,7	0,8	2,1	0,9	2,6
Португалія	1,6	0,4	2,0	2,1	1,0
Угорщина	1,3	0,9	1,5	1,2	1,5
Ізраїль	1,1	0,6	1,3	1,9	0,2
Фінляндія	1,0	0,8	1,1	0,8	1,3
Німеччина	0,8	0,5	0,9	1,1	0,4
Інші країни	4,8	5,1	4,8	4,7	5,1

Джерело: [52]

Таблиця А.3 Трудові мігранти за країнами перебування та категоріями мігрантів, 2015–2017 рр.

	Усього	у тому числі за категоріями		
		трудові мігранти, які повернулися до України	короткострокові трудові мігранти	працівники-емігранти
Кількість трудових мігрантів, усього, тис. осіб	1303,3	562,8	631,8	108,7
у тому числі за країнами перебування, %				
Польща	38,9	36,2	45,2	16,0
Російська Федерація	26,3	35,4	20,9	9,8
Італія	11,3	8,5	8,1	44,1
Чеська Республіка	9,4	7,3	12,1	4,8
Сполучені Штати	1,8	0,9	2,1	4,4
Білорусь	1,7	1,9	1,9	–
Португалія	1,6	2,4	0,2	5,2
Угорщина	1,3	0,6	2,0	0,6
Ізраїль	1,1	1,3	0,6	2,5
Фінляндія	1,0	0,3	1,9	–
Німеччина	0,8	0,2	0,9	2,9
Інші країни	4,8	5,0	4,1	9,7

Джерело: [52]

Таблиця А.4 Трудові мігранти за країнами перебування та рівнем освіти, 2015–2017 рр.

	Усього, тис. осіб	у тому числі за рівнем освіти, %				
		повна вища	базова або неповна вища	професійн о-технічна	повна загальна середня	базова загальна середня
Кількість трудових мігрантів, усього	1303,3	16,4	17,1	33,9	30,1	2,5
у тому числі за країнами перебування						
Польща	506,5	16,2	16,8	45,5	19,6	1,9
Російська Федерація	342,4	10,8	18,5	33,9	35,1	1,7
Італія	146,7	12,7	18,1	23,5	36,4	9,3
Чеська Республіка	122,5	10,4	12,9	19,3	55,1	2,3
США	23,5	58,3	20,4	–	21,3	–
Білорусь	22,5	–	5,3	39,1	55,6	–
Португалія	20,3	35,0	45,3	8,9	10,8	–
Угорщина	17,1	9,4	42,0	18,7	17,0	12,9
Ізраїль	13,9	52,5	10,1	–	37,4	–
Фінляндія	13,3	27,1	11,3	39,8	21,8	–
Німеччина	10,2	31,4	3,9	25,5	39,2	–
Інші країни	64,4	41,0	8,9	23,7	26,4	–

Джерело: [52]